

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

**Cestopisné texty ze Středomoří v časopise Lumír od roku 1851 do
roku 1914**

Accounts of travels from the Mediterranean in the magazine Lumír
from 1851 to 1914

Diplomová práce

Autor: Bc. Zuzana Pečenková

Studijní obor: Česká filologie a historické vědy

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Hrabal, Ph.D.

Olomouc 2024

Prohlášení o autorství

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne: 8. 12. 2024

Vlastnoruční podpis: _____

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu práce Mgr. Jiří Hrabalovi, Ph.D. za cenné rady při vedení mé diplomové práce. Chtěla bych poděkovat mé rodině za lásku a trpělivost, kterou mi dávala po celou dobu studia.

Zuzana Pečenková

Obsah

Úvod.....	5
Monografie a studie věnující se cestopisům v periodickém tisku.....	7
Co je to cestopis?	9
Různorodost cestopisů v Lumíru.....	11
Cestovatelský zájem o Středomoří?	13
Zobrazování cizího	14
Cestování a doprava v 19. století.....	17
Vymezení pojmu cestovatel a turista.....	20
Kulturně-historické pozadí vzniku časopisu <i>Lumír</i>	22
Založení časopisu <i>Lumír</i>	24
Charakteristika <i>Lumíru I</i>	25
Charakteristika <i>Lumíru II</i>	29
Charakteristika <i>Lumíru III</i>	31
Synopse cestopisných textů Jana Slavomíra Tomíčka.....	33
Synopse cestopisných textů Kvido Mansveta	36
Synopse cestopisných textů Josefa Wünsche.....	39
Synopse cestopisných textů Jiří Guth-Jarkovského	46
Poslední cestopisný příspěvek ze Středomoří	54
Závěr	55
Příloha č. 1: Soupis všech cestopisných textů ze Středomoří v periodiku <i>Lumír</i> mezi lety 1851–1914.....	60
Příloha č. 2: Poměr cestopisných textů ze Středomoří.....	64
Příloha č. 3: Soupis autorství	64
Příloha č. 4: Rozdělení autorů podle povolání	65
Příloha č. 5: Poměr cestopisných textů vůči ostatním textům	66
Primární literatura	68
Sekundární literatura	73
Anotace	75
Resumé.....	76

Úvod

V diplomové práci se budeme věnovat cestopisným textům ze zahraničí, jež vycházely v časopise *Lumír* mezi léty 1851–1914. Zaměříme se na lokality, kam cestovatelé zamířili, převážně porovnáme četnost cestopisů ze Středomoří v porovnání s cestopisy z jiných oblastí. Prozkoumáme, jak často cestopisy v *Lumíru* vycházely, zda měly cestopisné texty vlastní rubriku a v neposlední řadě provedeme jednak kvantitativní a jednak kvalitativní výzkum široké pramenné základny.

Abychom mohli provést samotný výzkum, budeme muset nastínit kulturně-historický kontext období vzniku a fungování periodika. Zaměříme se i na charakteristiku *Lumíru*, konkrétně nahlédneme na jeho existenci ve všech jeho etapách v námi sledovaném období. Při kvantitativním výzkumu budeme zjišťovat poměr cestopisných textů vůči ostatním textům v časopise; zacílíme na řazení textů v tisku, na samostatné cestopisné rubriky i na koexistenci s fikčními a faktuálními texty.

Kvalitativním výzkumem určíme postavení cestopisných textů ve vybraných číslech časopisu, zaměříme se na četnost cestopisných textů vůči básním a povídkám; rozlišíme autory textů podle jejich profese a podle důvodů jejich cest do zahraničí, abychom zjistili, zda se jednalo o nahodilé cestopisné příspěvky, nebo zda se jednalo o kontinuální vydávání cestopisných textů jednoho cestopisce; v konečném důsledku se zaměříme na synopse cestopisných textů těch autorů, jejichž cestopisy byly v *Lumíru* vydávány nejčastěji.

Pro zvolené bádání je však nutné pokusit se vymezit samotnou oblast Středomoří. Středomořská oblast je chápána odlišně v různých vědních oborech, a proto je mnohdy komplikované přesně vymezit hranice a popsat kulturu dané oblasti. Jinak definují oblast geografové, jinak historikové či etnografové. Některými odborníky je oblast Středomoří v současné době vnímána jako kulturní konstrukt, a tedy jako vymyšlený koncept.¹ Středomoří bylo již od starověku dynamickou oblastí, v níž docházelo jak ke kulturní výměně, tak ke střetům mezi různými etniky, říšemi či náboženstvími. My budeme chápat pojem Středomoří,

¹ Gordon, Bertram M.: The Mediterranean as a Tourist Destination from Classical Antiquity to Club Med. In: *Mediterranean Studies*. Roč. 12/2003, s. 203.

jako oblast Středozemního moře s přilehlými pevninskými oblastmi, geograficky rozkládající se přes jižní Evropu, jihozápadní Asii a severní Afriku. Dále je nutné upřesnit význam zahraničí a chápat proměnu hranic českých zemí v průběhu dějin. Některé cestopisné texty, které bychom mohli v současné době vnímat jako cesty do zahraničí, v diplomové práci nebudou zahrnuty, poněvadž v době cesty se jednalo stále o výpravy v rámci českých zemí, např. *Cesta do Dušníka v Kladsku*² profesora Antonína Fähricha.

V 19. století došlo k rozvoji cestovatelství. Fenomén cestování v tzv. dlouhém devatenáctém století byl způsoben řadou změn nejen v průmyslu, ale i ve společnosti. S průmyslovou revolucí přišel rozvoj železnic a s ním ruku v ruce rozšíření geografického horizontu a mobilita obyvatelstva, lidem se tedy otevíral svět, který jim byl dosud uzavřen. Cestovat již mohl téměř každý, a to i díky vzniku mimopracovní doby, tedy volného času, který sloužil jednak k fyzické a jednak k psychické regeneraci. Cestovatelé v devatenáctém století nebyli pouze mladí muži, kteří se vydali na vzdělávací cestu či obchodníci směřující za prací, nyní se na cestu mohl vydat kdokoli, častěji už i ženy, kterým do té doby patřila soukromá sféra života.

Období dlouhého devatenáctého století se mimo jiné považuje za „zlatý věk“ českého cestopisu. Přestože by se mohlo zdát, že počátek druhé poloviny 19. století v českých zemích cestování příliš nepřál, jelikož se celou Evropou se nesly dozvuky tzv. revolučního roku 1848, který s sebou nenesl pouze změny politické, nýbrž i kulturní, tak právě revoluční rok ovlivnil i dění v českých zemích a tyto události daly nepřímo vzniknout některým cestopisným textům.

Druhá polovina 19. století není spjata pouze s cestopisy, ale i s národněosvobozenckými boji. Po snaze oktrojované ústavy z roku 1849 nově upravit poměry v monarchii a stabilizovat je, vyšly v platnost silvestrovské patenty, kterými byla ústava odvolána a panovník vládl absolutistickou mocí. Česká společnost se proto zaměřovala na domácí politickou scénu a snažila se povznést a rozšířit vlastenecké myšlení na celonárodní úroveň. V tomto duchu vznikl i časopis *Lumír*. *Lumír* s podtitulem *Belletristický týdeník* poprvé vyšel v čele

² Fährich, Antonín: *Cesta do Dušníka v Kladsku*. In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. I/1851, č. 43, s. 999.

s odpovědným redaktorem Ferdinandem Břetislavem Mikovcem 6. února 1851. Mikovcovým cílem bylo povznést českojazyčnou literaturu na evropskou úroveň, proto zde nevycházela pouze původní autorská tvorba, nýbrž i české překlady světových děl s cílem přiblížit českou literární kulturu k té světové.

Obnovit českou kulturu znamenalo v první řadě oživit její původní funkce. Cílem bylo, aby český jazyk opět sloužil všem vrstvám společnosti, a to nejen v běžné konverzaci a zábavě, nýbrž i ve vyšších formách kulturního vyžití, tedy ve vědě a umění.³ Byl to právě periodický tisk, ve kterém se obrozené snahy nejvíce odrážely. Slovy Lenky Kusákové to byla časopisecká instituce, která měla pro českou obrozenou literární kulturu zásadní význam: „poskytovala publikační prostor, motivovala tvorbu literárních textů a kritické literární reflexe, napomáhala jejich distribuci a recepci, a byla také důležitým prostorem dobové literární komunikace, (...).“⁴

Forma časopiseckého zveřejňování děl byla jak pro nakladatele, tak pro čtenáře výhodnější a bohatě suplovala knižní produkci, která byla spíše výjimkou vzhledem k pravidelné časopisecké produkci. Texty cestopisné povahy se začaly objevovat již v prvních českých periodikách, např. v *Hlasateli českém* vydávaným Janem Nejedlym mezi léty 1806–1808.⁵ Od 30. let 19. století začala vycházet periodika programově zaměřená na daný žánr cestopisu, např. *Světobzor*, *Vlastimil*, *Poutník*. V průběhu 30. a 40. let cestopisná produkce narůstala a začala se rozvíjet do různých forem, jako byly: cestopisné črty, deníky, novely, obrazy, reportáže nebo dopisy z cest.⁶ S řadou cestopisných forem se můžeme setkat i v periodiku *Lumír* a v diplomové práci se konkrétním cestopisným textům budeme věnovat.

Monografie a studie věnující se cestopisům v periodickém tisku

Studium periodického tisku a v něm obsažených cestopisů od přelomu tisíciletí budí v literárněvědních oborech velký zájem. Problematikou cestopisů v 19. století se zabývají odborné publikace např. Veroniky Faktorové:

³ Kusáková, Lenka: *Literární kultura a českojazyčný periodický tisk (1830–1850)*. Praha, Academia 2012, s. 9.

⁴ Tamtéž, s. 11

⁵ Faktorová, Veronika: *Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozeného cestopisu*. Praha, ARSCI 2012, s. 20.

⁶ Faktorová, Veronika: *Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozeného cestopisu*. Praha, ARSCI 2012, s. 20–21.

*Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozeného cestopisu.*⁷ V této publikaci se Faktorová věnuje modelům cestopisné literatury, jako jsou cestopisy zábavné i poučné, cestopisy odborné, nebo cestopisy umělecké. Všímá si také obrozeného cestopisu, konkrétně cestopisů v duchu romantismu a biedermeieru, ale i napětím mezi romantismem a realismem v cestopisných textech 40. let; dále odborná publikace Lenky Kusákové: *Literární kultura a českojazyčný periodický tisk (1830–1850)*⁸ pojednávající o problematice české časopisecké literatury doby národního obrození. Časopisecká literatura byla v dané době nejvýznamnějším médiem pro publikování a recepci nejen krásné literatury. Kusáková se dále ve své studii věnuje formálním a obsahovým faktorům časopisecké produkce, které formovaly a ovlivňovaly zveřejňovanou poezii a prózu; následně odborná publikace Jana M. Hellera: *Obraz druhého v českém cestopise 19. století*.⁹ Heller v knize rozebírá motivy spojené s etnickou a náboženskou cizostí v česky psaných cestopisech devatenáctého století a nabízí partikulární vhled do soudobých představ o cizím a zároveň sobě samém, které si vytvářeli různorodí cestovatelé. Na příkladech Josefa Svatopluka Machara, Josefa Holečka, Karla Vladislava Zacha a dalších, autor poukazuje na utváření moderní identity zdola, tedy žitým setkáváním současníků a konfrontací jejich zvyků, názorů a každodenního vnímání světa.

V rámci výzkumu cestopisů vznikají i konference věnující se cestování Čechů spjatého s rozvojem volného času v období 19. století a následně vycházejí sborníky studií, např. *Od práce k zábavě. Volný čas v české kultuře 19. století*¹⁰; *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století*¹¹; *Fenomén cestopisu v literatuře a umění střední Evropy*.¹²

⁷ Faktorová, Veronika: *Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozeného cestopisu*. Praha, ARSCI 2012.

⁸ Kusáková, Lenka: *Literární kultura a českojazyčný periodický tisk (1830–1850)*. Praha, Academia 2012.

⁹ Heller, M. Jan: *Obraz druhého v českém cestopise 19. století*. Praha, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií 2020.

¹⁰ Bendová, Eva–Hojda, Zdeněk (edd.): *Od práce k zábavě. Volný čas v české kultuře 19. století*. Praha, Academia 2021. Sborník příspěvků vyšel ze 40. ročníku mezioborového sympozia k problematice 19. století konaného v Plzni 20.–22. února 2020.

¹¹ Bláhová, Kateřina – Petrbok, Václav (edd.): *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století*. Praha, Academia 2008. Sborník obsahuje příspěvky z 27. ročníku mezioborového sympozia k problematice 19. století pořádaného Ústavem pro českou literaturu AV ČR ve spolupráci s Archivem města Plzně ve dnech 22.–24. února 2007.

¹² Hrabal, Jiří (ed.): *Fenomén cestopisu v literatuře a umění střední Evropy*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2015. Sborník sestává z třiatvaceti vybraných textů, které vznikly na základě příspěvků, jež byly předneseny a o nichž se diskutovalo v rámci 4. ročníku sympozia

Co je to cestopis?

Je nutné zmínit, že cílem naší práce není jasná a všeobecně platná definice pojmu cestopis, avšak je vhodné uvést několik snah o jeho vymezení. Jednotlivé snahy o definice žánru cestopisu jsou však různé a poměrně komplikované. Samotný pojem „cestopis“ v nás vyvolává myšlenku popisu cesty, a tedy textu, v němž je jistým způsobem popsáno vykonání cesty z bodu A do bodu B. Nejstarší český slovník literární teorie, jenž nese stejnojmenný název, poprvé vyšel v roce 1977 a vysvětluje cestopis jako: „žánr literatury dokumentární, publicistické nebo umělecké, jehož tématem je popis nebo vyličení autorovy cesty do cizích zemí nebo krajín a které obsahuje záznamy nebo postřehy o jejich zvláštnostech geografických, národopisných, kulturních, sociálních apod.“¹³ Cestopis tedy podle *Slovníku* patří buď do literárního žánru dokumentárního nebo uměleckého a vykazuje určité formální rysy.

O 25 let později *Lexikon literárních pojmů*, podobně jako *Slovník literární teorie*, cestopis popisuje jako „žánrovou formu stojící na pomezí krásné a věcné literatury, příp. publicistiky, jejímž tématem bývá obvykle popis cizí země.“¹⁴ V tomto případě je již explicitně vyjádřeno, že cestopis stojí „na pomezí“ krásné a věcné literatury. Avšak *Lexikon* ve své definici cestopisu nezmiňuje cestu, nýbrž pouze popis cizí země, a tedy v definici chybí prvotní myšlenka o cestopisu, jako o textu zaznamenávající cestu z bodu A do bodu B. Mimo popis země se cestopisy podle *Lexikonu* zaměřují také na národopisné, kulturní a společenské poznatky, čímž se neliší od Vlašínovi definice.

V roce 2004 vyšla *Encyklopedie literárních žánrů*, v níž je cestopis označen za prózu zachycující průběh putování objevovaným zeměpisným prostorem a cestopis je tak budován na více či méně dynamické osnově jediného putování.¹⁵ Nejen, že *Encyklopedie*, na rozdíl od *Lexikonu*, ve své definici zmiňuje, že cestopis zachycuje „průběh putování“, zároveň si na rozdíl od starších pokusů o vymezení

zaměřeného na fenomén cestopisu ve středoevropských literaturách a umění konaného v Olomouci v roce 2014.

¹³ Cestopis. In: Vlašín, Štěpán: *Slovník literární teorie*. Praha, Československý spisovatel 1984, vyd. 2., s. 53–54.

¹⁴ Cestopis. In: Pavera, Libor–Všetička, František: *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc, Nakladatelství Olomouc 2002, s. 59.

¹⁵ Cestopis. In: Mocná, Dagmar–Peterka, Josef (kol.): *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Paseka 2004, s. 75.

cestopisu všímá ideového zaměření cestopisu a autorova postoje a vztahu k hodnotám, které se v cestopisu nejvýrazněji projevují v poměru k novému, odlišnému a cizímu. Dále *Encyklopedie* zdůrazňuje vlastní zřakovou zkušenost, která je hlavním předpokladem pro vznik cestopisu. Jako další rysy cestopisu uvádí blízkost autora a vypravěče. „Vypravěč v ich-formě zpravidla plní roli účastníka a pozorovatele, je součástí představeného světa, bývá o něm předem poučen, vždy ale má limitované informace. Viděné jevy jsou zpravidla zároveň popisované, prožívané, promyšlené, vyprávěné.“¹⁶

Do kontrastu s *Encyklopedií literárních žánrů*, jež vyznačila řadu formálních rysů, které cestopisné texty vykazují, můžeme postavit *Metzler Lexikon Literatur*, který uvádí, že formální definice cestopisu není možná.¹⁷ Cestopis totiž podle *Lexikonu* pojímá nepřehledné množství textů v různých podobách a nemůžeme jednoduše vybrat ty, které se do cestopisu řadí a které nikoliv.

Je nutné si položit otázku, jakým způsobem k cestopisným textům přistupujeme a jak je čteme. K cestopisům můžeme přistupovat jako k faktuálním, nebo fikčním textům. Jedná se tak o kulturní a zároveň diskurzivní jev vstupující do dynamického vztahu mezi autorem a čtenářem. Pro naši práci budeme cestopis chápat jako faktuální text a literární žánr, jenž se pohybuje na rozhraní dokumentární a estetické funkce.

Jestliže cestopis chápeme jako faktuální literární text a historický pramen, je nutné si uvědomit, že historický aktér je současně textovým subjektem, a proto se řídí specifickými zákonitostmi fikčního světa. Nutně podléhá konvencím žánru a rétorickým strategiím daného literárního diskurzu, dále se podřizuje estetickým nárokům a pluralitě diskurzů. Umělecká výpověď v cestopisech proto nemůže být hodnocena historickými měřítky. Autor se skrze uměleckou a estetickou stránku textu snaží přiblížit čtenáři. Ačkoliv podle Jana M. Hellera nelze využívat měřítko

¹⁶ Cestopis. In: Mocná, Dagmar–Peterka, Josef (kol.): *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Paseka 2004, s. 75.

¹⁷ „Eine Form der Reiselit., die zum einen von rein fiktionalen Gattungen wie. Reiseroman oder Reiseerzählung, zum anderen von Hilfsmitteln wie Reiseführern und -handbüchern abzugrenzen ist. – Eine formale Definition der Gattung ›R.‹ ist nicht möglich“ Burdof, Dieter–Fasbender Christoph–Moennighoff, Burghard (edd.): *Metzler Lexikon Literatur. Begriffe und Definitionen*. Berlin, Heidelberg 2007, s. 640.

historického pramene,¹⁸ je však nutné si uvědomit, že díky cestopisným textům můžeme zjistit řadu informací, např. o dopravě v tehdejší době, jako je jízdní řád, cena jízdného nebo podoba cestovních tříd apod. Snaha informovat a poučit čtenáře se spojovala s různými koncepty zábavnosti i s úsilím o výjimečné umělecké vyjádření a zároveň se prolínala s rostoucí mírou subjektivity.

Různorodost cestopisů v Lumíru

Přestože by se mohly cestopisné texty v rámci obrozenské produkce zdát marginální a omezené na několik jednotek textů, pokusíme se ukázat na příkladu *Lumíru*, jak významnou a výraznou část časopisecké produkce představovaly cestopisné texty.

Komparace cestopisných textů 19. století odhalila jejich různorodost. Autoři nepsali cestopisné texty jedinou žánrovou formou, v cestopisné produkci se objevují črty, obrazy, reportáže, deníky, dopisy, ale např. i novely¹⁹. Každý cestovatel si na svých výpravách všímal různých jevů, ať už to byla architektura, příroda nebo odívání. V časopise *Lumír* nalezneme řadu cestopisů z Itálie, Řecka či Španělska, avšak každý je zcela odlišné koncepce, jednou se jedná o črtu, jednou o causerii, v jiném případě si autor všímá spíše krajiny, jindy obyvatel či cesty samotné. Pro cestopis je vedle různorodosti typická a zároveň specifická organizace jazykové látky, která je nejen chronologická, nýbrž i teleologická.²⁰ Každá cesta míří ke svému konci, je typicky zacílená a cestovatel vkládá do vykonání své cesty různá očekávání, která se mohou, ale i nemusí naplnit. Cestopisné texty byly zároveň psány i v odlišném časovém horizontu. Setkáme se se vzpomínkami na cesty v odstupe několika dní, měsíců, ale i let.

Cestopis se nevyvíjel v literárním vakuu. Rozvíjel se v kontaktu s jinými literárními žánry a vstupoval s nimi do nejrůznějších vztahů. Chronologická koncepce cestopisu směřuje k danému cíli a iniciačním motivem je příznačný přechod hranice. Hranice představuje významově nasycený symbol v iniciačním procesu a určuje epistemologické rozvržení prostoru. Daniela Hodrová ve své studii *Román zasvěcení* popisuje hranici jako žánrovou tradici a využívá pojmu

¹⁸ Heller, M. Jan: *Obraz druhého v českém cestopise 19. století*. Praha, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií 2020, s. 14.

¹⁹ Novely jsme však, jakožto fikční žánr, do výzkumu o cestopisných textech nezahrnuli.

²⁰ Tamtéž, s. 31.

„heraldický emblém“, který může nabývat rozličných podob, jako jsou: řeka, most, brána, čas in articulo mortis, zasvětitelova řeč; a je metaforickým vyjádřením rite de passage – přechodového rituálu.²¹ V diplomové práci proto budeme sledovat, zda se některé z heraldických emblémů vyskytují v cestopisech *Lumíru*, jak je daný přechod hranice zobrazen a jakou podobu hranice nabývá. Budeme sledovat, zda vůbec cestovatelé vnímali při svých cestách určitý přechod hranic a jaké podoby nabývaly, zda se jednalo o hranici říše, kulturní hranici či hranici pevninskou.

²¹ Hodrová, Daniela: *Román zasvěcení*. Praha, Malvern 2014, s. 262–263; podrobněji 218–222.

Cestovatelský zájem o Středomoří?

Bertram M. Gondor ve své studii *The Mediterranean as a Tourist Destination from Classical Antiquity to Club Med* uvádí, že teprve v období od počátku devatenáctého století do meziválečných let století dvacátého, kdy západní země získaly kontrolu nad celým pobřežím Středozemního moře, se začal prosazovat koncept Středomoří jako regionu. Zájem o středomořskou oblast byl vyvolán vznikem oboru egyptologie, jenž byl zapříčiněn Napoleonovým egyptským tažením roku 1798, nalezením Rosettské desky a jejím následným dešifrováním. Dále byl spojen s rozvojem diskurzu o klasickém starověku a znovuoobjevením Pompejí.²²

Jedním z nejvýznamnějších cílů cest byl Apeninský poloostrov. Do roku 1871 Italské království neexistovalo a návštěva Apeninského poloostrova znamenala návštěvu několika království. V časopise *Lumír* v námi sledovaném období, tedy mezi lety 1851–1914, nalezneme pouze jediný cestopisný text pocházející z doby nesjednocené Itálie, a to z roku 1853 s názvem *Vycházka na Vesuv*. Další texty pochází z doby sjednocené Itálie, konkrétně první text *Carrara* pochází z roku 1874.

Pro Apeninský poloostrov je charakteristická mytická povaha navštíveného místa, nacházejí se zde místa, která plní předpoklady stát se literárními mýty, jmenovitě se jedná o Neapol, Benátky či Terst, ale především byla významným městem samotná metropole Řím. Řím je považován za kolébku evropské civilizace, pojí se se základy latinské kultury, jazyka, římského práva, a hlavně se jedná o kolébku římskokatolické církve. „Řím je místem, které přímo vede ke konfrontaci minulosti s přítomností, k erudované rekonstrukci či opětovnému ožívování minulých dob, a ovšem k hledání ztracené integrity.“²³ Cestovatele však okouzlovala i samotná příroda Itálie. J. H. Hořinský²⁴ ve svém cestopise *Vycházka na Vesuv* označuje Itálii jako evropský ráj: „Kdož by netoužil navštívit zemi požehnanou, ráj pevniny Evropské, kde slunce a měsíc a hvězdy jasněji svítí, kde blankyt nebeský barvou chrpy tmavé oko okouzluje, kde člověk moře spatřiv

²² Gordon, Bertram M.: *The Mediterranean as a Tourist Destination from Classical Antiquity to Club Med*. In: *Mediterranean Studies*. Roč. 12/2003, s. 208.

²³ Heller, M. Jan: *Obraz druhého v českém cestopise 19. století*. Praha, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií 2020, s. 42.

²⁴ Pseudonym J. Hausmanna.

touhou neukojitelnou ve sny své ukolíbá, z nichž život skutečný opět nelíbě jej probuzuje?“²⁵

Podobně charakteristickou mytickou povahu mělo Řecko. Díky Homérovým eposům cestovatelé chtěli navštívit místa spojená s antickými hrdiny a řeckou mytologií. Cestovatelé však chtěli navštívit i místa spjatá s nejvýznamnějšími antickými řeckými filozofy, literáty a umělci, jež položili základy antického umění v celosvětovém měřítku. Pro své antické památky byly oblíbené Athény, populární byly i řecké ostrovy, např. Korfu, Leukas, Kréta nebo Kefalonie. Jan Slavomír Tomíček popisuje řeckou krajinu jako staroklasickou půdu a vlast Odyssea: „Na ostrovech těch činí se každý krok na staroklassické půdě a putuje se mezi levandulí, myrtou, vavřínem, pomoranči, limony, růžemi a purpurovými kaktusy, ve vůni aromatických rostlin a bylin, jimiž obor vzduchu naplněn jest (...). Nikde není příroda tak oblažující, jako v údolích na Korfu neb na olivo-pahorkovité Zantě, ve vlasti Odyssea, Telemacha a Alkyona.“²⁶ Tomíček ve svých *Poutích po Řecku* poukazuje na další zajímavý úkaz, jímž je prolínání evropského, asijského a afrického, což je pro středomořskou oblast typické: „Za vesnicí jest cestovatel překvapen africkým kouzlem: mnoho ztepilých palem, datlí, pomorančův a citronův tvoří zde bujný háj, jehož paprsky sluneční proniknouti nemohou.“²⁷

Zobrazování cizího

Jak již bylo zmíněno v úvodu, cestování v devatenáctém století umožňovalo širokým vrstvám společnosti navazovat kontakt s cizími kulturami. Mezikulturní kontakt a samotné prolínání kultur vedlo cestovatele k tematizaci setkání s jinakostí – cizím, jiným či druhým. Cestopisné texty proto mohou být užitečnými historickými prameny, jež pomáhají zmapovat určité názory charakteristické pro setkávání české společnosti s cizím, např. národní mentalita, náboženské vyznání, vlastenectví, postavení menšin a vztah k cizincům, ale i trávení volného času, rodové vztahy, postavení ženy ve společnosti a každodenní zvyky a tradice. Je však

²⁵ Hořínský, J.: Vycházka na Vesuv dne 11. dubna 1853, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. I/1853, č. 47, s. 1118.

²⁶ Tomíček, J.S.: Pouti po Řecku, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. V/1855, č. 42, s. 998.

²⁷ Tamtéž, č. 41, s. 978.

nutné stále počítat s mírou subjektivity, kterou autor ve svých cestopisech reflektuje.

Pojem cizí nelze chápat v opozici k vlastnímu, poněvadž na sebe neustále odkazují. Proto je podle Müller-Funka vhodnější pracovat s pojmem alterita, jenž v sobě slučuje relace mezi cizím a vlastním a chápe je jako proces a zkušenost.²⁸ Alterita tedy pojímá různé vrstvy jevů, které se navzájem prolínají. Podobně o cizím uvažuje Jan M. Heller, který pro zobrazení cizího využívá pojmu „obraz druhého“ a i podle něj se jedná o dynamický společenský jev, který je psán, žit, myšlen a sněn. Jeho literární ztvárnění ale svou písemnou fixací trvale zachycuje pouze podobu psanou, proto dochází k jeho fragmentárnosti. „Přesto je cestopis žánrem, v němž se nejzřetelněji odráží emoční vzorce, jež jsou skrze vnímání druhého viditelné.“²⁹ Emoce cestovatelů můžeme skrze cestopisné texty poměrně snadno rozklíčovat, převážně zakoušení vlastní identity skrze negaci pocitů přináležitosti. Autor skryt pod iniciálou -K. vypravuje o své deziluzi o Turecku ve svém cestopisném textu *Zpomínky na Damašek*.³⁰ Využití iniciály -K. jako šifry využívala řada osobností, jako byli Josef Klučák, Václav Rodomil Kramerius, Josef Kolář, Josef Kajetán Tyl nebo Adolf Heyduk apod. V našem zkoumaném období bychom mohli o autorovi skrytém pod iniciálou -K. uvažovat jako o Václavu R. Krameriovi, jenž je znám nejen jako prozaik, publicista a překladatel, ale také jako autor cestopisů a v námi sledovaném období byl literárně činný. Nemůžeme však s jistotou tvrdit, kým byla šifra ve *Zpomínkách na Damašek* využita, a proto budeme v diplomové práci využívat pouze iniciálu -K.

-K. si byl nucen při návštěvě Damašku se svými společníky zaplatit ozbrojence na obranu proti dervišům: „Dervišové obyčejně z nejnižší třídy lidu pocházejí; jsou to zpustlí, suroví lidé, špínou, leností a fanatismem vynikající, kteřížto všady ve východních krajinách ošklivost mi působili, obzvláště svým nesmyslným vzteklým tancem.“³¹ Dále v cestopise Turky a všechny muslimy označuje jako znemravněné, nejhanebnějším prostopášnostem a náruživostem všeho druhu oddané a nazývá je drze zpupným lidem, zasluhujícím přísnou vládu,

²⁸ Müller-Funk, Wolfgang: *Teorie cizího. Koncepty alterity*. Brno, Host 2021, s. 15.

²⁹ Heller, Jan M.: *Obraz druhého v českém cestopise 19. století*. Praha, FHS UK 2020, s. 8.

³⁰ -K: *Zpomínky na Damašek*, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. IV/1854.

³¹ -K: *Zpomínky na Damašek*, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. IV/1854, č. 45, s. 1073.

kteřá je zapotřebí, aby se jejich hrdá a divá mysl mohla držet na uzdě.³² Cestopisný text -K. je příkladem negace pocitů přináležitosti, podobně by mohla posloužit ukázka z cestopisného textu *Poutí po Řecku* Jana Sl. Tomíčka, v němž jsou „evropští“ obyvatelé Eubonie, tedy Řekové, popsáni jako dobrosrdeční a pohostinní lidé: „Euboeané jsou lidé pěkné postavy, spíše větší než malí, štíhlého zrůstu, silného těla, plní veselé myslí a citu. Tanec a hudba jsou nejprvnější obveselení. Libovůli předešlých pánův bázlivými učinění, jsou cizincův ostýchaví, při tom ale patrně dobrosrdeční a hostinní.“³³ Evropská část obyvatelstva je autorem vnímána pozitivně, naopak i v tomto případě jsou Turci, neevropští obyvatelé Eubonie, vnímáni s negativní konotací. Chudoba obyvatel je v textu přičítána tyranské vládě Turků v minulosti, jejich obydlí jsou popisována jako zasmušilá a urážející oko Evropana, dokonce je špína ulic přirovnávána k jejich zděděné nevědomosti, čímž je poukazováno na rozdílnost náboženského vyznání.

Negativní postoj vůči muslimům a islámu má i o dvacet let později Kvido Mansvet³⁴, kteřý ve svém cestopisném textu *Balbek a Damašek* nejenže muslimskou víru označuje za náboženský fanatismus, také odmítá dokola popisovat mešity, kterých viděl na 40 a žádná nebyla zajímavá. Posměšně však dodává, že to jedině zajímavé mu nedovolili spatřit. „(...) zasmál jsem se rozpustile, jsou ti Turci nezdvůřáci: to, co bychom nejraději viděli, uzamykají nám! Dragoman vystrčil mne vši silou brankou na ulici; bálť se opravdu, že bych byl s to způsobiti nějaký skandál. Ne, tak zlý přece nejsem!“³⁵

Již v podkapitole „Různorodost cestopisů v Lumíru“ jsme nastínili motiv hranice v cestopisných textech. Daniela Hodrová hranici považuje za žánrovou tradici, která může nabývat rozličných podob přechodového rituálu.³⁶ Proto mluvíme-li o cizím, můžeme využívat taktéž pojmu zahraniční. Výraz zahraniční má oproti jiným (druhý, jiný, cizí) jasný hraniční význam – něco za hranicí. K tomu, aby mohlo být využito užití zahraniční, musí autor jasně vnímat důležitost hranice a opozici vlastní – zahraniční. Cizinec, nacházející se na druhé straně hranice, je člověkem žijícím mimo prostor vnímaný jako vlastní, zároveň se viditelně a

³² -K: Zpomínky na Damašek, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. IV/1854, č. 45, s. 1074.

³³ Poutí po Řecku, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. VI/1856, č. 14, s. 328.

³⁴ Pseudonym Františka Klementa.

³⁵ Mansvet, Kvido: *Balbek a Damašek*. In: *Lumír. Týdeník zábavný a poučný*. Roč. II/1874, č. 37, s. 445.

³⁶ Hodrová, Daniela: *Román zasvěcení*. Praha, Malvern 2014, s. 262–263; podrobněji 218–222.

slyšitelně odlišuje.³⁷ To znamená, že prostřednictvím jasného vytyčení hranic je cizinec a cizí explicitně označováno. V žádném z námi sledovaných cestopisných textů se však s motivem přechodu hranice nesetkáváme. Cestopisci své cestopisné texty píšou již na cestách po Středomoří a v žádném textu není explicitně vyjádřen přechod z českých zemí do zahraničí, ani následný návrat ze zahraničí do vlasti.

Cestování a doprava v 19. století

Abychom mohli zkoumat cestopisné texty, musíme si uvědomit, jakým způsobem se podoba cestování v 19. století vyvíjela a jak samotný způsob dopravy cestopisce ovlivňoval. Podoba cesty neovlivňovala pouze autora, ale i podobu textu. Cestopisec putující po souši si všímá jiných aspektů, ať už cestuje koňmo, povozem nebo na dráze, oproti cestopisci, který pluje po moři. Pokud autor cestuje koňmo, zažívá dlouhou nepohodlnou cestu na hřbetu koně a může vnímat cestu jako nekonečnou, trýznivou a únavnou, zároveň však může pozorovat krajinu z bezprostřední blízkosti. Oproti tomu cestopisec jedoucí po železnici si může všimnout spíše spolucestujících, cesta ubíhá rychleji a krajiny si všímá pouze z okýnka vlaku. Cestovatelé plující parníky po moři zažívali způsob přepravy dosud nepoznaný. Autoři proto líčili přepravu na palubě lodi, z níž sledovali nekončící prostor mořské hladiny, nebo naopak popisovali přepravu v kajutě lodi, kde museli pobývat připoutáni řetězy k posteli při nebezpečné bouři na moři. O takovém zážitku vypráví Josef Wünsch, který byl nucen při plavbě do Bejrútu zůstat ve své kajutě. Plavba byla natolik nebezpečná, že musel být každý připoután k posteli, aby se předešlo vážným zraněním. „Když jsem večer ulehl, připjal jsem se ku postélce. Vlnobití ukoľábalo mne ku pevnému spánku.“³⁸

Cestování v 19. století v Evropě bylo do značné míry ovlivněno historickými událostmi, technologickým pokrokem a změnami v sociální struktuře obyvatelstva. Toto období přineslo dramatické změny nejen v možnostech, ale i způsobech cestování, což ovlivnilo jednak samotné cestovatele, jednak společnost jako celek. Lidé již nemuseli překonávat vzdálenosti prostou chůzí nebo v kočáře. Klíčovým prvkem v revoluci cestování byl rozvoj železnic a parníků.

³⁷ Müller-Funk, Wolfgang: *Teorie cizího. Koncepty alterity*. Brno, Host 2021, s. 17.

³⁸ Wünsch, Josef: *Mezi nebem a mořem. Z cest Josefa Wünsche*. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XI/1883, č. 2, s. 21.

Vznikem a vývojem železničních tratí se zkrátila doba cestování mezi městy a státy, což podpořilo obchod, kulturu, ale i výměnu myšlenek. Společně se vznikem železnic se lidem otevíraly možnosti cestování do zatím na vlastní oči jim neviděných destinací. Do nástupu parostrojní železnice byla každá absolvovaná vzdálenost bezprostředně vnímatelná lidskými smysly.³⁹ Krajina do té doby diktovala způsob jejího překonávání, její dominantní postavení se však v průběhu let měnilo, až byl nakonec mechanickou parní silou pokořen téměř veškerý přírodní prostor. Podobný efekt měl vznik parníku a rozvoj paroplavby, jež umožňovaly pohodlné spojení mezi evropskými přístavy a otevíraly se nové možnosti pro cestování nejen po říčních či mořských vodách, ale poskytovaly možnost cestovat i přes oceán.

Nástup železnic ve 30. letech 19. století stěžejním způsobem přispíval k rozvoji cestovního ruchu. Odstranění fyzické náročnosti cestování mělo nedožrnně pozitivní vliv na psychický i mentální profil člověka nejen z hlediska rozvoje individuální mobility, ale i na rozbití světa malých struktur.⁴⁰ S příchodem využívání vlaku se zásadně proměnilo vnímání časoprostoru, měnilo se pojetí vzdálenosti. Teprve železnice propojila vzdálená místa kontinentu a staré hranice mezi zeměmi a národy, vytvořila se tak i duchovní pospolitost intelektuální elity, která se spojila v jediné publikum.⁴¹ Cestování vlakem tak začalo částečně stírat i sociální hranici mezi lidmi samotnými. Při jízdě vlakem se potkávali cestující různého sociálního postavení, přestože cestovali v různých třídách s rozdílným komfortem.

Mohutný rozvoj dopravy vedl k ovládnutí prostoru nejen z důvodu ekonomického či náboženského, ale také ze zvědavosti, touze po poznání a dobrodružství.⁴² Cesta samotná bývala zážitkem, pasažéři cestovali pro pouť samotnou a konečná destinace mnohdy nebyla hlavním důvodem cesty. Autoři popisovali třídy kupé, někteří informovali o ceně jízdného a o konečné stanici

³⁹ Hlavačka, Milan: *Superstroj 19. století a nová organizace času, prostoru a společnosti*. In: *Člověk a stroj v české kultuře 19. století*. Praha, Academia 2013, s. 117.

⁴⁰ Tamtéž, s. 118.

⁴¹ Macura, Vladimír: *Znamení zrodu a české sny*. Praha, Academia 2015, s. 384.

⁴² Lenderová, Milena: *Dějiny každodennosti dlouhého 19. století. II. Díl Život všední i sváteční*. Pardubice, Univerzita Pardubice 2005, s. 87.

vlaku. Všímali si spolucestujících, jaké byli národnosti, zaznamenávali jejich vzhled, případně rozhovory.

Možnost trávení volného času cestováním je spjata se samotným objevem volného času, jenž původně pracovní vrstva obyvatelstva neznala a týkala se pouze privilegovaných, aristokracie a bohatých šlechticů.⁴³ Postupem času je uváděn v souvislostech s pevnou pracovní dobou, jejím postupným zkracováním a nástupem modernity, díky čemuž lidé mohli organizovat svůj volný čas dle vlastního uvážení.⁴⁴

Zasazením železnice do přirozené krajiny zbavila krajinu její autonomie, zrušila její autonomní čas a nastolila svůj čas univerzální, čímž vznikla „nová dostupnost krajiny“, která byla pro obyvatelstvo dosažitelná v diametrálně rozdílných dimenzích. Přiblížení krajiny k civilizaci, a převážně městu, prostřednictvím železniční sítě zásadním způsobem ovlivnilo vznik kultury volného času. Železnice nabídla relativně cenově dostupné jízdné, umožňující lidem s nižšími příjmy objevovat nová místa. Vznik kultury nedělních výletů společně s proměnou sociální měšťanské společnosti dalo v budoucnu vzniknout masovému turismu⁴⁵, který je spjat se zrodem moderního cestovního ruchu.

V 19. století se již klade větší důraz na akademickou stránku cesty a objevné plavby jsou vystřídány cestovatelstvím vědeckým. Všechny kontinenty, vyjma polárních oblastí byly již objeveny, ale na mapách zůstávala řada bílých míst, a proto se cestovatelé zaměřovali spíše na vnitrozemí. Postupně se objevitelské plavby měnily v expedice vědecké, které se zaměřovaly na bádání na poli přírodovědeckém a národopisném. Co se týče například učitelských cest byla Itálie oblíbenou a tradiční destinací již od 18. století zejména z důvodu aristokratických

⁴³ Lenderová, Milena: *Dějiny každodennosti dlouhého 19. století. II. Díl Život všední i sváteční*. Pardubice, Univerzita Pardubice 2005, s. 87.

⁴⁴ Bendová, Eva–Hojda, Zdeněk (edd.): *Od práce k zábavě. Volný čas v české kultuře 19. století*. Praha, Academia 2021, s. 9–10.

⁴⁵ Hlavačka, Milan: Superstroj 19. století a nová organizace času, prostoru a společnosti. In: *Člověk a stroj v české kultuře 19. století*. Praha, Academia 2013, s. 125.

grand tours.⁴⁶ Vzdělávací cesty dále vedly především do oblasti Středomoří, konkrétně do Řecka, Malé Asie, Egypta či Tunisu.⁴⁷

Vymezení pojmu cestovatel a turista

Pod pojmem cestovatel si lze představit osobu směřující z jednoho bodu do druhého, aby poznával svět a objevoval nové kultury. Cestovatelem může být dovolenkový amatér, profesionální cestovatel nebo průzkumník, který se specializuje na konkrétní oblasti. Od druhé poloviny 19. století se začíná objevovat dichotomie výrazů turista x cestovatel. Podle definice Michaela Borovičky ne každý, kdo se z nějakého důvodu vydal do světa, může být označen za cestovatele. „Cestovatel je člověk, jenž navštíví cizí krajiny s úmyslem vrátit se a jako součást svého úkolu, který může být primárně jiný, vydat o svých zkušenostech a poznatcích písemné či obrazové svědectví – tedy cestopis nebo cestopisný deník.“⁴⁸ Cestovatel objevuje krajiny a místa, na která před ním žádný jiný cestovatel nevstročil, vyhledává dobrodružství, je zkušeným pozorovatelem a je ohleduplný k okolnímu prostředí. Turista je naopak cestovatelem vnímán jako jedinec, který neumí správně cestovat.⁴⁹ Pojem turista tak získal pejorativní nádech.

Původní význam pojmu turista je však diametrálně odlišný. Slovo turista vychází z anglického slova *tour*.⁵⁰ Turistou se tak stává člověk, jenž je na cestě a cestuje. Turista ale necestuje z pracovních či ekonomických důvodů, ale pro požitky z cesty samotné. Podle *Ottova slovníku naučného* slovo turista označuje člověka pro zábavu cestujícího, potažmo turistika znamená cestování za účelem zábavy, která spočívá převážně v rozkoši z pobytu v přírodě vůbec a ve vyhledávání méně známých a krajinářsky vynikajících končin za účelem

⁴⁶ Keparťová, Jana: „I pravím upřímně a z přesvědčení, že zařízení těchto studijních cest jest blahodárné po každé stránce a pravým dobrodiním...“. Učitelé cesty na jih. In: *Naše Itálie. Stará i mladá Itálie v české kultuře 19. století*, Praha, Academia 2012, s. 118–120.

⁴⁷ Období cestovatelsví dlouhého 19. století je pak završeno dobytím jižního pólu v roce 1911 a o patnáct let později, roku 1926, dobytím pólu severního.

⁴⁸ Borovička, Michael: *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Cestovatelství*. Praha, Paseka 2010, s. 15–16.

⁴⁹ Ulmanová, Kristýna: *Cestování před sto lety*. Praha, Dokořán 2011, s. 16.

⁵⁰ „A journey from place to place, esp. as a holiday; An excursion, ramble, or walk. 2. A spell of duty on military or diplomatic service. 3. A series of performances, matches, etc., at different places.“ In: Oxford. Ilustrovaný anglický výkladový slovník. Praha, Slovart 2011, s. 878. Cesta, prohlídka, túra, ale i cestování.

duševního i tělesného osvěžení.⁵¹ Zajímavé je pokračování hesla tvrzením, že v Anglii je turistou ten, kdo koná větší nebo menší vyjížďku do střední Evropy, zejména do Německa, Švýcarska nebo do Itálie a do zemí východních. Heslo nám tak dokládá, že již v *Ottově slovníku naučném* lze spatřovat různá pojetí termínu turista s ohledem na krajinu, v níž se pojem užívá, můžeme také sledovat modifikace termínu turista, jenž je v současné době vnímán jako jednotlivec vyrazující do zahraničního letoviska na dovolenou.

Jiří S. Guth-Jarkovský ve cestovatelské příručce uvádí, že za pravého turistu nelze považovat člověka, který jezdí pouze vlakem od města k městu a svůj čas tráví pouze v restauračním voze nebo v hotelu, a který se honí pouze za dobrým pivem.⁵² Guth-Jarkovský dále rozlišuje turistu pěšího, novodobého, kombinovaného a turistu horolezce, přitom pěšího turistu považuje za původního, z nějž vzešli i ostatní turisté. Pěší turista není vázán jízdními řády a kráčí krajinou svobodně.

Je však nutné si uvědomit, že Guth-Jarkovský je cestovatelem a autorem cestopisných textů 19. století a jeho vymezení pojmu cestovatel a turista se liší od vymezení dnešní doby. Dokonce může být jeho pohled subjektivně zabarven, jelikož byl sám cestovatelem, proto turisty označuje jako milovníky hotelů a dobrého piva. K tématu opozice turista a cestovatel se vyjadřuje i Jonathan Culler v kapitole *The Semiotics of Tourism* své rozsáhlejší studie *Framing the Sign*⁵³. Culler předkládá řadu tezí o turismu a cestovním ruchu různých literárních teoretiků a kritiků, spisovatelů, či filozofů jako jsou Roland Barthes, Walker Percy nebo Daniel Boorstin. Culler se kriticky staví k názorům výše jmenovaných osobností, vykládá jejich teze a zároveň je doplňuje o své myšlenky. Poukazuje na fakt, že v současné době je na cestovní ruch nahlíženo s negativní konotací, kdekoli se objeví stádo turistů, zanechá po sobě jen spoušť. Turisté jsou vnímáni s posměšky a jsou jim nabízeny pouhé karikatury reálných oblastí. Proto existují mechanismy, se kterými je cestovní ruch spjat. Cestovní ruch turismu využívá, turisti jsou zaváděni na konkrétní místa, která zobrazují „opravdovou“ krásu cílové destinace, jsou jim

⁵¹ *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Praha, J. Otto 1906, sv. 25, s. 932.

⁵² Guth-Jarkovský, Jiří Stanislav: *Turistika: turistický katechismus*. Praha, Baset 2003 S. 17.

⁵³ Culler, Jonathan: *Framing the Sign. Criticism and its Institutions*. Norman, University of Oklahoma Press, 1988. [Dostupné online: <https://web.mit.edu/allanmc/www/culler1.pdf>]

ukazována tradiční místa, typické pokrmy tradičních restaurací nebo typické tradice domorodců.

Culler upozorňuje na očerňování turistů dokonce i v knihách o cestování, konkrétně zmiňuje Paula Fussela, jenž tvrdí, že věk cestování končí rokem 1939. Od roku 1939 již neexistuje cestování, pouze turistika, která je zcela odlišná od cestování.⁵⁴ Culler vidí problém ve Fusselově samolibosti a tvrdí, že divoké očerňování turistů je snahou přesvědčit sama sebe, že člověk není turista. Pro Boorstina se charakter cestování začíná měnit už v polovině 19. století, které označuje za úpadek cestovatelů a vzestup turistů.⁵⁵ Boorstin zde odráží názor, že cestování parníkem či po železnici je identifikátorem pasivního požitkářství turisty. Culler však poukazuje na skutečnost, že právě ono cestování parníkem a železnici je oslavou opravdového cestování doby průmyslové revoluce.

Neustálé poukazování na opozici cestovatel – turista naznačuje, že se nejedná o historické kategorie, nýbrž jde o opozici, která je spjata s cestovním ruchem. Slovy Cullera „historická vysvětlení jsou pouze výmluvy pro to, co cestovatelé vždy dělají; cítí se nadřazení ostatním cestovatelům“.⁵⁶ Culler tak oproti Guth-Jarkovskému udržuje objektivní pohled a sleduje rozdílnou interpretaci turistů a cestovatelů napříč cestovní literaturou, do které by spadal i Guth-Jarkovský. Je patrné, že se Guth-Jarkovský proti turistům silně vymezoval a sám se považoval za cestovatele. Je možné proto Guth-Jarkovského přirovnat k Paulu Fusselovi, který podobně jako Guth-Jarkovský turisty očerňoval.

Pro naši práci jsou předložené teze jasným důkazem, že snahy o vymezení pojmů cestovatel a turista se nesly napříč cestovatelskými příručkami nejen 19. ale i 20. století. Zatímco cestovatelé byli vykládáni jako dobrodruzi a objevitelé, turisté byli naopak vnímáni jako požitkáři, ženoucí se za dobrým pivem a kvalitním ubytováním. Opozice turisty a cestovatele je proto uměle vytvořená samotnými cestovateli a nejedná se o historickou kategorii.

⁵⁴ Podrobněji: „The fact that a tourist is best defined as a fantasist equipped temporarily with unaccustomed power is better known to the tourist industry than to anthropology. The resemblance between the tourist and the client of a massage parlor is closer than it would be polite to emphasize.“ s. 2.

⁵⁵ Podrobněji: „The traveler, then, was working at something; the tourist was a pleasure seeker. The traveler was active; he went strenuously in search of people, of adventure, of experience. The tourist is passive; he expects interesting things to happen to him.“ s. 3.

⁵⁶ Tamtéž, s. 4.

Kulturně-historické pozadí vzniku časopisu *Lumír*

Od čtyřicátých let devatenáctého století se začala v obrozenských a vlasteneckých kruzích objevovat občansko-politická témata, jimiž se český národ v rámci Habsburské monarchie, a později Rakouska-Uherska, snažil definovat vlastní svébytnou pozici.

Úspěch národně-obrozenského snažení tkvěl v obnovení českojazyčné komunikace jednak v sociálním a jednak ve funkčním spektru. Český jazyk měl být využíván všemi vrstvami společnosti, a to nejen v běžné konverzaci a zábavě, nýbrž i ve vyšších formách kulturního vyžití, tedy ve vědě a umění.⁵⁷ Ve zrodu národně-obrozenských snah hrála významnou roli neformální českojazyčná korespondence. Neformální kontakty mezi jednotlivými příslušníky vlastenecké elity sehrály významnou roli v dosud neexistujícím či nepatrně rozvinutém českém literárním a kulturním životě. Vlastenecká komunikace začala nabývat větší intenzity ve 20. letech 19. století, poněvadž se neformální kontakty mezi jednotlivci začaly přenášet z osobní sféry do veřejného prostoru a začaly se organizovat schůze větších společenství lidí, kterých se účastnili zejména studenti a nižší měšťanské vrstvy. Útočištěm pro setkání byly čítárny a kavárny, jež byly centrem kulturního života a scházeli se zde intelektuálové i národní buditelé. V každé kavárně byly k dispozici různé denní tisky, noviny i časopisy.

Pokrokem v národně-osvobozeneckých snahách bylo přibývání institucí zajišťujících rozvoj a šíření českého jazyka, např. nakladatelství. Roku 1831 byl ustanoven speciální Sbor pro vědecké vzdělávání české řeči a literatury při Národním muzeu, v témže roce se založil peněžní fond Matice česká.⁵⁸ Fond byl určen k vydávání vědeckých českých časopisů. Úspěchy obrozenských snah měly za důsledek sílící důvěru v úspěšné národní obrození, která se dostala i mimo městská centra na venkovskou periferii, kde se začaly budovat jak neformální, tak institucionalizované formy vlastenecké komunikace. Nejvyššího cíle bylo dosaženo v revolučních letech 1848–1849 zrušením cenzury. Zrušením cenzury se otevřel prostor k veřejným diskuzím o českých národních, občanských i politických otázkách, které se odehrávaly na půdě říšského a zemského sněmu

⁵⁷ Kusáková, Lenka: *Literární kultura a českojazyčný periodický tisk (1830–1850)*. Praha, Academia 2012, s. 16.

⁵⁸ Tamtéž, s. 19.

za účasti českých vlastenců. Díky časopiseckému tisku se o všech událostech dozvěděl každý čtenář, který mohl informace dále šířit i mezi méně vzdělané obyvatelstvo. Krátké období revoluční svobody vystřídal absolutistický režim ministra vnitra Alexandra Bacha, avšak národně-osvobozené snahy byly již naplno rozšířeny mezi českými občany. „Neoabsolutistická vláda politické nesvobody narazila na své meze a po porážce Rakouského císařství ve válce s Francií a Itálií v roce 1859 se vláda zhroutila a nastalo období konstituční monarchie, které přineslo dosud netušené možnosti v oblasti cestovatelství.“⁵⁹

Založení časopisu *Lumír*

Přísné neoabsolutistické řízení administrativního tisku negativně ovlivňovalo vedení českého periodického tisku. V Praze roku 1851 již existovaly pouze dvě politická periodika *Pražské noviny* a *Pražský prostonárodní list*. Na Moravě vycházel jednou za dva týdny pouze brněnský tisk *Moravské noviny*.⁶⁰ Vládní tisková nařízení z roku 1852 připouštěla pouze provládní tisk loajální Rakouskému císařství, proto bylo nespočet novinářů z revolučních let stíháno a zatýkáno, jmenovitě např. Josef Václav Frič či Karel Sabina.

V období neoabsolutistických represí však literární, zábavná a vědecká periodika mohla nadále vycházet a rozvíjet se pod volnějším dohledem. Mezi volně vycházejícími literárními časopisy vznikl i *Lumír*.⁶¹ První etapa *Lumíru* (*Lumír I*) s podtitulem *Belletristický týdeník* probíhala mezi lety 1851–1862 pod vedením redaktora Ferdinanda Břetislava Mikovce. *Lumír I* vycházel v nákladu jednoho tisíce výtisků. Přestože periodikum patřilo pod Mikovcovým vedením k nejvýznamnějším českým literárním časopisům a stal se jedním z dobově nej kvalitnějších beletristických periodik, po redaktorově smrti roku 1862 časopis zanikl. Vedení časopisu se pokusil v téže roce převzít Vítězslav Hálek, ale neúspěšně, své snahy však přenesl do založení *Květu*.⁶² Během let 1865–1866 (*Lumír II*) proběhl pokus o znovuoživení periodika trojicí osobností Emanuelem Petříkem, Edvardem M. Valečkem a Jaroslavem Martincem. Odkaz *Lumíru* však

⁵⁹ Borovička, Michael: *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Cestovatelství*. Praha, Paseka 2010, s. 318–319.

⁶⁰ Bednařík, Petr–Jirák, Jan–Köpplová, Barbara: *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha, Grada 2011, s. 107.

⁶¹ Tamtéž.

⁶² *Lumír*. In: *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Praha, J. Otto 1900. sv. 16, s. 458.

z české žurnalistiky nezmizel a druhý pokus o obnovení časopisu byl již úspěšný. Roku 1873 se Jan Neruda spolu s Vítězslavem Hálkem zasloužili o opětovný chod *Lumíru*, jenž je známý jako třetí etapa *Lumíru* (*Lumír III*), jehož vydávání pokračovalo až do první poloviny 20. století, kdy v roce 1940 definitivně zanikl.

Ani *Lumír III* se však i přes usilovnou snahu Nerudy o zdokonalení nedařilo a 31. června 1873 převzalo vedení tisku konsorcium, jež se skládalo z osobností Svatopluka Čecha, Otakara Hostinského, Serváce Hellera a Josefa Václava Sládka. Zprvu se redakce zhostili Svatopluk Čech a Otakar Hostinský, ale již roku 1877 redakce časopisu připadla pouze Josefu Václavu Sládkovi. Za Sládkova vedení nastala „zlatá éra časopisu“ a *Lumír* přinesl prvotisky nejlepších uměleckých prací, zejména jména J. Vrchlického, J. Zeyera a J. V. Sládka charakterizovaly celý směr *Lumíru*. „Virtuosní kult formy poetické, úplná volnost sujetů básnických, filosofický dilettantismus a eklekticismus vyznačují L[umír] v prvním dvacetiletí jeho; nejen vlastní produkcí básnickou, nýbrž i hojnou činností překladatelskou a essayistickou, kritikami i polemikami vtiskují J. V. Sládek a J. Vrchlický L[umír]u svérázný charakter.“⁶³

J. V. Sládek redigoval časopis do XXVI. ročníku, a tedy se vedení roku 1898 vzdal. XXVII. ročník vešel v majetek nakladatele Jana Otty, jenž vedení listu svěřil redaktorovi Václavu Hladíkovi. V. Hladík viděl vedení *Lumíru* v odlišném směru a na poli umělecké tvorby, ve snaze zvýšit úroveň českého myšlení a spojit starší generaci literátů s mladší, bylo často experimentováno.⁶⁴

Charakteristika *Lumíru I*

6. února 1851 vyšlo v Praze první číslo I. ročníku časopisu *Lumír*. Týdeník v období tzv. *Lumíru I* vycházel mezi lety 1851–1863, konkrétně ročníky I.–XII. vycházely každý čtvrtek pod vedením odpovědného redaktora Ferdinanda B. Mikovce, ročník XIII. roku 1863 vyšel již pod vedením Vítězslava Háčka.⁶⁵ „Časopis ten vycházeti bude jednou za týden po půl druhém archu v oktávovém formátě.“⁶⁶ I.–VI. ročník obsahoval 52 čísel, všechna čísla shodně

⁶³ Lumír. In: *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Praha, J. Otto 1900. sv. 16, s. 459.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Zakladatel *Lumíru*, F. B. Mikovec byl již po smrti.

⁶⁶ *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. I/1851, č. I, s. 24.

obsahovala 24 stran, která se ve všech číslech sčítala a každý ročník čítal 1248 stran. Výjimku tvořil pouze VII. ročník, který obsahoval 53 čísel, a tedy čítal 1272 stran, následné ročníky VIII.–XIII. obsahovaly opět 52 čísel. Podobně jako počet čísel, ani podtitul periodika nebyl neměnný. Shodný název *Lumír* s podtitulem *Belletristický týdeník* nalezneme u ročníků I.–X. a u ročníku XII. Výjimku tvoří XI. ročník s drobnou změnou v podtitulu, a to s upraveným slovosledem časopis vyšel jako *Týdeník belletristický*. Pod vedením redaktora Vítězslava Háška vycházel XIII. ročník s rozšířeným podtitulem *Týdeník belletristický a literární*.

Jak už podtitul napovídá, prim byl v *Lumíru* kladen převážně na krásnou literaturu. Beletrie tak měla být základem celého periodika. „Lumír, obsahovati bude belletristiku v nejrozsáhlejším smyslu a sice: Novelly, povídky a pověsti (dílem původní, dílem přeložené z francouzského, anglického, vlašského, ruského, polského, maďarského, dánského a t. d.) – básně, životopisy slavných Slovanů, zvláště Čechů a Moravanů – cestopisy – články archeologické, historické, umělecké a národopisné. Feuilleton rozdělí se na čtvero hlavních částí: v literární, divadelní, uměleckou a hudební část.“⁶⁷ Tiráž prvního čísla informuje o obsahu týdeníku a nevynechává ani informaci o cestopisech. Cestopisy měly mít podle tiráže samostatnou rubriku, přesto v žádném ročníku nenalezneme samostatnou rubriku pro cestopisné texty. Na prvním místě všech obsahů *Lumíru I* je umístěna rubrika „Básně“. V ročnících I.–IV. jsou básně rozděleny na přeložené a původní, následné ročníky V.–XIII. již dělení na původní a přeložené básně neobsahují, přestože se v některých ročnících přeložená poezie vyskytuje, např. „Chamisso A. Vyhnanci. Přeložil Jiljí V. Jahn“⁶⁸ Následná rubrika „Novelly, povídky a pověsti“ je rozdělena na původní a přeloženou v ročnících I.–XI., ve XII. ročníku rubrika již rozdělení neobsahuje, přestože se v něm vyskytují překlady prózy ruského autora M. Zagoskina či Francouzů A. Dumase a O. Comettanta.⁶⁹ V ročníku XIII. pod vedením V. Háška rubrika nesla název „Novely a povídky“, tudíž byly z rubriky vynechány pověsti, které se staly součástí následné rubriky „Články národo- a mravopisné, literární, kritické a umělecké vůbec“, jako příklad můžeme uvést *Sebrané pověsti z okolí Podolského nad Železným mostem*.⁷⁰ Rubrika XIII.

⁶⁷ *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. I/1851, č. 1, s. 24.

⁶⁸ *Lumír. Týdeník belletristický a literární*. Roč. XIII/1863, obsah 1, nestránkováno.

⁶⁹ *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. XII/1862, obsah 1, nestránkováno.

⁷⁰ *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. XII/1862, obsah 2, nestránkováno.

ročníku „Články národo- a mravopisné, literární, kritické a umělecké vůbec“ se jako jediná odlišuje. V předchozích ročnících týdeníku se objevuje totožná rubrika „Články archæologické, historické, národopisní a umělecké“, shodně se však ve všech ročnících *Lumíru I* v poslední rubrice před fejetonem nerozlišuje na díla původní a přeložená.

Cestopisné texty ze zahraničí jsou součástí rubriky „Články archæologické, historické, národopisní a umělecké“, v případě XIII. ročníku jsou součástí rubriky „Články národo- a mravopisné, literární, kritické a umělecké vůbec“. Přestože tiráž prvního čísla slibuje vedle poezie a prózy cestopisy, tak se cestopisné texty staly součástí další rubriky, a to článků. Je proto patrné, že cestopisné texty byly vnímány vedle historických a kritických článků, jako literatura odborná, nikoli jako krásná literatura, které bylo věnováno více prostoru, např. VI. ročník z roku 1856 obsahuje 30 básní, 48 povídek (z toho 18 původních) a pouze tři cestopisné texty, z toho dva původní.

V první etapě *Lumíru* nalezneme 14 původních cestopisných textů ze zahraničí. Cestopisné texty pocházely z různých oblastí a nelze u nich vysledovat konkrétní tendenci k publikování textů z nějaké preferované destinace. Z 14 původních cestopisných textů bylo psáno šest ze Středomoří, avšak ani v tomto případě nelze určit nějakou tendenci, objevují se texty z cest na Balkán, Apeninský poloostrov, Blízký východ, do Řecka i severní Afriky. Tři cestopisné texty nebyly napsány pod pravým jménem; jeden z cestopisných textů je anonymní, jeden napsaný pod iniciálou a jeden pod pseudonymem. Žánrová podoba textů je rovněž různá, jedná se o dva dopisy, vzpomínky, výjimky z většího spisu a dvě pouti J. S. Tomíčka. Tomíčkovy *Pouti po Řecku*, které byly vydány v VI. ročníku, však byly vykonány již v roce 1839. „(...) vydali jsme se ráno před svítáním dne 17. ledna r. 1839 na cestu.“⁷¹

První autorský cestopisný text vyšel již v I. ročníku v 22. čísle pod názvem *Jízda americkými pampami*, přičemž se jednalo o dopis z Buenos Aires napsaný v roce 1850 cestovatelem skrytým pod iniciálou -K.⁷² Druhý autorský text napsal opět cestovatel -K. Jedná se o cestopis pojednávající o plavbě po Gambii, který

⁷¹Tomíček, Jan Slavomír: Pouti po Řecku. In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. VI/1856, č. 14, s. 325.

⁷²-K: Jízda americkými pampami, In: *Lumír, belletristický týdeník*. Roč. I/1851, č. 22, s. 517.

vyšel v II. ročníku.⁷³ V kapitole „Zobrazování cizího“ jsme zmiňovali několik možných autorů, kteří ve svých literárních dílech využívali šifry -K. Pokud jsme u *Zpomínek na Damašek* přemýšleli o možnosti přisoudit autorství V. R. Krameriovi, v těchto případech se o Krameria jednat nemohlo.⁷⁴ Je proto patrné, že dané zkratky využívalo více osobností, nebo byla zkratka využívána samotnými členy redakce.

III. ročník již obsahoval dva cestopisné texty ze Středomoří, jež vyšly v 19. a 47. čísle. V 19. čísle byl vydán anonymní cestopisný dopis *Návštěva v Dubici v Bosně v březnu 1853*⁷⁵ pojednávající o deziluzi Turecka jako země „Tisíce a jedné noci“. Druhý cestopisný text ze Středomoří *Vycházka na Vesuv dne 11. dubna 1853* je výňatkem ze spisu „Cesta do Itálie konaná r. 1852–1853“⁷⁶ psaného spisovatelem Josefem Karlem Hausmannem pod pseudonymem J. H. Hořínský.⁷⁷ Ve III. ročníku vyšel i cestopisný text zaoceánský, *Z dopisu ze střední Ameriky*⁷⁸, pojednávající o cestách dr. Moritze Wagnera.⁷⁹ Šestý autorský cestopis je zároveň prvním cestopisným textem v *Lumíru*, jenž byl napsán ženou. V prvním čísle IV. ročníku vyšly *Zpomínky z cest po Uhřích*, jejichž autorkou byla Božena Němcová.⁸⁰ Ve stejném ročníku vyšel opět cestopisný text ze Středomoří s názvem *Zpomínky na Damašek* od autora – K.⁸¹ Ročník V. obsahoval tři původní cestopisy, z nichž dva pochází z oblasti Středomoří. První ze středomořských cestopisných textů pochází z pera Jana Slavomíra Tomíčka, jenž se ve třech číslech věnuje *Poutím po Řecku*.⁸² J. S. Tomíček⁸³ přispěl dvěma původními cestopisy i do VI.

⁷³ -K: Plavba po Gambii, In: *Lumír, belletristický týdeník*. Roč. II/1852, č. 34, s. 807.

⁷⁴ Autor se v *Dopisu z Buenos Aires* zmiňuje, že v dané oblasti žije již dva roky, tedy od roku 1848, v dané době Kramerius pobýval v Praze.

⁷⁵ Anonym: *Návštěva v Dubici v Bosně v březnu 1853*, In: *Lumír, belletristický týdeník*. Roč. III/1853, č. 19, s. 448.

⁷⁶ Hořínský, J. H.: *Vycházka na Vesuv dne 11. dubna 1853*, In: *Lumír, belletristický týdeník*, č. 47, s. 1118.

⁷⁷ *Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Praha, J. Otto 1896. sv. 10, s. 970.

⁷⁸ Wagner, Moric: *Z dopisu ze střední Ameriky*, In: *Lumír, belletristický týdeník*. Roč. III/1853, č. 34, s. 809.

⁷⁹ Moritz Wagner byl německý cestovatel, přírodovědec a geograf. V 50. letech 19. století cestoval společně s Karlem Heinrichem von Scherzerem po Střední a Jižní Americe.

⁸⁰ Němcová, Božena: *Zpomínky z cest po Uhřích*, In: *Lumír, belletristický týdeník*. Roč. IV/1854, č. 1, s. 17.

⁸¹ -K: *Zpomínky na Damašek*, In: *Lumír, belletristický týdeník*. Roč. IV/1854, č. 44, s. 1049.

⁸² Tomíček, J. S.: *Poutí po Řecku*, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. V/1855, č. 41, s. 974.

⁸³ J. S. Tomíček byl český spisovatel, jazykovědec, historik a cestovatel, jenž přispíval do řady českých periodik např. *Čechoslava*, *Slovanu*, *Květů* i *Světзору*. Podrobněji in: *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Praha, J. Otto 1906, sv. 25, s. 549.

ročníku *Lumíru*. Sepsal rozsáhlé *Obrazy Skandinávské*⁸⁴, jež obsáhly sedm čísel VI. ročníku a v témže roce vyšly jeho středomořské *Pouti po Řecku*, které obohatily šest čísel, konkrétně čísla 14–19.⁸⁵ V pátém ročníku byl dále zveřejněn dopis Jana Jílka, který byl poslán z Alexandrie. V dopise vypráví o cestování Káhirou a výpravě k Deltě Nilu.⁸⁶ Posledním cestopisným textem V. ročníku je *Vodopád řeky Niagary*⁸⁷ z 26. čísla, jehož autorem byl Bedřich Vogel.⁸⁸

Obsah IX. ročníku zmiňuje *Pomněnky z Italie*⁸⁹ Ferdinanda Kopa⁹⁰, ty se však smísily s jiným příspěvkem *Obrazy z Italie*.⁹¹ Mohlo by se jednat o tiskovou chybu, avšak oba texty jsou diametrálně odlišné. Zatímco *Pomněnky z Italie* pojednávají o italské architektuře, *Obrazy z Italie* jsou historickou povídkou. Další původní cestopisný text si proto čtenáři mohli přečíst až v X. ročníku, v němž byly vytištěny *Cestopisné zpomínky z Horní Lužice roku 1859*⁹² Edmunda Břetislava Kaizla, jež zaplnily celých 12 čísel ročníku. Posledním cestopisným textem *Lumíru* I se zdá být příspěvek nazvaný *Cesta do Portiči*, který napsal autor, jenž se podepsal iniciálami F. G.⁹³ Název povídky však klame a nejedná se o cestopisný text, nýbrž o komickou povídku zasazenou do italské Portici. Za vedení V. Hála nebyl vydán žádný původní cestopisný text.

Charakteristika *Lumíru II*

5. ledna 1865 vyšlo první číslo časopisu *Lumír* s podtitulem *Belletristický týdeník* pod vedením odpovědného redaktora Emanuela Petříka. Emanuel Petřík byl český knihkupec a nakladatel, jenž vlastnil Národní knihkupectví Emanuela Petříka. Knihkupectví bylo zároveň expedičním centrem *Lumíru*, kde každý čtvrtek

⁸⁴ Tomíček, J. S.: *Obrazy Skandinávské*, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. VI/1856, č. 1–7. vycházelo na pokračování.

⁸⁵ Tomíček, J. S.: *Pouti po Řecku*, In: *Lumír. Belletristický týdeník*, č. 14–19, vycházelo na pokračování.

⁸⁶ Oblast Nilu byla v rámci Středomoří důležitou oblastí. Současně jsou plodiny vlivem toku řeky Nilu, ale i celková kultura, velmi podobné té, jež je na pobřeží, např. Alexandrie. Proto je severní oblast Egypta včetně Káhiry v diplomové práci zařazena do oblasti Středomoří.

⁸⁷ Vogel, Bedřich: *Vodopád řeky Niagary*, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. V/1855, č. 26, s. 617.

⁸⁸ Bedřich Vogel byl syn divadelního tajemníka. Dopis byl psán z Bostonu 26. května 1855.

⁸⁹ Kop, Ferdinand: *Pomněnky z Italie*, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. IX/1859, č. 37, s. 879.

⁹⁰ Ferdinand Kopp byl český prozaik a překladatel. Narodil se roku 1824 v Praze.

⁹¹ Anonym: *Obrazy z Itálie*, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. IX/1859, č. 44, s. 1047.

⁹² Kaizl, Edmund Břetislav: *Cestopisné zpomínky z Horní Lužice roku 1859*, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. X/1860, č. 7, s. 159.

⁹³ *Cesta do Portiči*, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. XII/1862, č. 44, s. 1049.

časopis vycházel. Nakladatelem a vydavatelem prvního ročníku časopisu byl již zmiňovaný Petřík spolu s Ferdinandem Valečkou.⁹⁴

„Ač posavadní poměry politické nejsou příznivé krásné literatuře, přec neodstrašuje to nás, a zakládáme nový časopis pro zábavu a poučení. – Zaniknutím Lumíra dřívějšího a proměněním Rodinné Kroniky v patnáctidenník nemá nyní národ náš ani jednoho podobného týdeníku. Toto na zřeteli majíce, odvážili jsme se opět vydávati „Lumíra“, kterýž tak dlouhá léta v národě našem domácněl. Ano, národ náš lnul s vroucí oddaností tomu časopisu, že nebylo místa, kdeby nebyly slýchány zpěvy a vypravování jeho.“⁹⁵ Znělo pozvání k předplacení znovuobnoveného časopisu.

Lumír II vycházel ve dvou ročnících, v letech 1865 a 1866. První ročník obsahoval 52 čísel, přičemž každé číslo obsahovalo 16 stran a celkový počet stran činil 832. Ročník II. obsahoval čísel pouze 26 a celkový počet stran tak vyšel na 416, místo Petříka se odpovědným redaktorem stal Edvard M. Valečka a jeho hlavním spolupracovníkem Jaroslav Martinec. Martinec se stal pod pseudonymem Josef Martin odpovědným redaktorem od 16. čísla a byl jím až do vydání posledního 26. čísla 28. června 1866.

Obsah *Lumíru II* byl podobný původnímu časopisu i v tomto případě v obsahu první místo zaujímá rubrika „Básně“, následná rubrika „Novelly, povídky a pověsti“ se nachází pouze v prvním ročníku, ve druhém ročníku je rubrika nahrazena „Prosou“. Druhý ročník zcela vynechal rubriku „Články archeologické, historické, národopisní, umělecké a j.“. Novinkou *Lumíru II* se stala rubrika „Rodinná kronika“, jež obsahovala rodinná témata, články z oborů psychologie, mravouky, zdravotní nebo vychovatelství, např. *Blaho v domácnosti; O těle lidském a jeho potravě; O vychování dívek*.⁹⁶ V časopise můžeme nalézt pouze jediný cestopisný text, a to až ve 22. čísle II. ročníku, *Cestopisné paběrky*⁹⁷ Karla Adámka, českého publicisty, cestovatele a kulturního historika. Přestože pozvání k předplacení slibovalo zajímavé cestopisy, čtenáři se jich nedočkali. „On přinášeti bude: Básně všeho druhu u přísném výběru, novelly, povídky, pověsti, (...),

⁹⁴ *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. I/1865, č. 1, s. 1.

⁹⁵ Pozvání ku předplacení In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. I/1865, Přílohy.

⁹⁶ *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. I/1865, Obsah, nestránkováno.

⁹⁷ Adámek, Karel: *Cestopisné paběrky*. In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. II/1866, č. 22, s. 342.

zajímavé cestopisy, krásné obrazy z přírody, nestranné úvahy literární, (...).“⁹⁸ Můžeme předpokládat, že pozvánka k předplacení periodika, která byla vydána v prosinci roku 1864, očekávala hojné čtenářstvo, které si začne časopis předplácet a tím by se zaplatily náklady na tisk. Sám E. Petřík v pozvání dodává: „Doufáme, že vážení P. T. pp. odběratelé Lumíra, co nejdříve, aspoň do nového roku přihlásí, abychom náklad učiniti mohli; neboť se musí také týdeník již na kolkovaném papíře napřed zaplaceném tisknouti.“⁹⁹ *Lumír II* se dočkal pouze dvou ročníků a nemohl tak realizovat veškeré plány, které byly slibovány, pravděpodobně z nedostatku předplatitelů, a tedy i financí.

Charakteristika *Lumíru III*

První číslo obnoveného *Lumíru* vyšlo v lednu 1873 s podtitulem *Týdeník zábavný a poučný* a s obměnami podtitulu vycházel *Lumír* až do roku 1940.¹⁰⁰ Již v podkapitole *Založení časopisu Lumír* jsme se zmiňovali o změnách v redakci, kdy se i přes usilovnou snahu Nerudy o zdokonalení *Lumíru* nedařilo a hrozil časopisu úpadek, proto 31. června 1873 převzalo vedení tisku konsorcium, které bylo složeno z J. V. Sládka, S. Čecha, S. B. Hellera a O. Hostinského. Samotný J. V. Sládek v roce 1877 konsorcium nahradil a stal se samotným redaktorem. Sládek redigoval časopis do XXVI. ročníku. XXVII. ročník se stal majetkem nakladatele Jana Otty a jako redaktor v něm působil Václav Hladík. Následně od XXXVI. ročníku vedení redakce přebírají Viktor Dyk a Jaroslav Kamper. Po smrti J. Kampera jej od XLI. ročníku nahradil Hanuš Jelínek.

Tradičně *Lumír* vycházel jako týdeník, proto i *Lumír III* sliboval tradici týdeníku dodržet: „LUMÍR vychází vždy ve čtvrtek o čtvrté hodině odpolední.“¹⁰¹ Avšak již IV. ročník začal vycházet pouze třikrát měsíčně. „LUMÍR vychází dne 10., 20., a 30. každého měsíce“¹⁰², proto se i počet čísel snížil z tradičních 52, případně 53 čísel, na 36 a postupně se snížil počet stran každého čísla z 16 na 12. Zvláštností je XXIX. ročník, který obsahuje 46 čísel o 12 stranách. XXIX. ročník

⁹⁸ *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. I/1865, č. 1, Příloha.

⁹⁹ Pozvání ku předplacení In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. I/1865, Přílohy.

¹⁰⁰ V roce 1876 byl podtitul změněn na *Časopis zábavný a poučný*. Následně XXVII. ročník nesl změnu podtitulu *Časopis pro literaturu a umění* a od XXXIII. ročníku měl časopis podtitul *Měsíční revue pro literaturu, umění a společnost*. Od roku 1921 byl podtitul zkrácen pouze na *Revue pro literaturu, umění a společnost* a vydržel až do zániku časopisu v roce 1940.

¹⁰¹ *Lumír. Týdeník zábavný a poučný*. Roč. I/1873, č. 1, s. 1.

¹⁰² *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. IV/1876, č. 1, s. 1.

vycházel od 5. října 1900 do 27. září 1901 každý pátek pod vedením redaktora V. Hladíka. Od roku 1904 začal *Lumír III* vycházet s podtitulem *Měsíční revue pro literaturu, umění a společnost* a byl vydáván každý 15. den v měsíci. Od XXXIV. ročníku časopis obsahoval 11 čísel o necelých 50 stranách.

J. Neruda s V. Hálkem se zpočátku potýkali jak s finančními, tak s uměleckými obtížemi. Neruda vystupoval jako přísný kritik a mimořádný odborník na cizí literaturu, proto odmítal pomáhat si nedbalými a podprůměrnými původními pracemi. Chtěl, aby se *Lumír* stal výběrovým časopisem mladé umělecké generace a aby byl *Lumír* listem z velké většiny beletristickým, který by se vyrovnal obsahem a svou úrovní i nejlepším cizím časopisům.¹⁰³ Podle obsahu *Lumíru* je zřejmý důraz, který byl kladen na poezii. Třetí etapa *Lumíru* je charakterizována jedinečnou poetickou formou, volným uspořádáním básnickým a vlastní i jeho překladatelskou produkcí. Autorskou poezii charakterizovala díla např. J. Vrchlického, J. V. Sládka, J. Mahena, A. Mužíka, A. Heyduka, F. X. Šaldy, A. Sovy, J. Opolského či O. Theera.

V periodiku se vyskytovaly rubriky „Básně“; „Povídky, novely, humoresky, obrázky ze života, báchorky“; cestopisné texty se objevovaly v rubrice „Články poučné a zábavné, pojednání, studie, náčrtky vědecké, cestopisné a dopisy“. Hned II. ročník se vedle rubriky „Básně“ a „Povídky, novely, humoresky, obrázky ze života, báchorky“ rozrostl o rubriku „Obrázky cestopisné, místopisy a dopisy z ciziny“, v níž byly vydány např. cestopisné texty Bohuslava Schnircha¹⁰⁴ *Z Říma do Assissi*¹⁰⁵ a *Carrara*¹⁰⁶. Rubrika byla obsáhlá a četností se vyrovnávala Článcům poučným a zábavným. Přesto s V. ročníkem cestopisná rubrika mizí a nahrazuje ji všeobecnější rubrika „Články zábavné a různá pojednání“, která pojímá různá témata z oblasti biologie, hudby, historie, ale i cestování. V dalším ročníku se rubrika opět proměňuje, tentokrát nese název „Články vědecké, kritické, zábavné atd.“ od X. ročníku se název rubriky zkrátil

¹⁰³ Ottův Slovník naučný: *ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Díl 16. Praha: J. Otto, 1900, s. 458–459.

¹⁰⁴ Bohuslav Schnirch byl jeden z nejvýznamnějších českých sochařů druhé poloviny 19. století. Je autorem řady významných děl, jako jsou výzdoba Národního divadla, Rudolfiny, Národního muzea či Zemské banky.

¹⁰⁵ Schnirch, Bohuslav: *Z Říma do Assissi*. In: *Lumír. Týdenník zábavný a poučný*. Roč. II/1874, č. 15, s. 178.

¹⁰⁶ Schnirch, Bohuslav: *Carrara*. In: *Lumír. Týdenník zábavný a poučný*. Roč. II/1874, č. 25, s. 296.

pouze na „Články“. V žádném dalším ročníku nenalezneme rubriku zaměřenou na cestopisnou literaturu, nejvíce se tomu přibližuje XXIV. ročník, jehož obsah se rozrostl o rubriku „Články literární, cestopisné atd.“, která se v obsahu vyskytovala mezi „Povídkami původními“ a „Povídkami přeloženými“. Tato rubrika se v žádném dalším ročníku nevyskytuje. Posledním cestopisným textem vydaným do roku 1914 byl zlomek cestovního deníku Karla Elgarta¹⁰⁷ *Na Ďumbír*¹⁰⁸, který zaznamenával autorův výstup na nejvyšší vrchol Nízkých Tater.

Nejdelším a zároveň posledním obdobím časopisu *Lumír* je třetí etapa jeho vývoje. Během fungování *Lumíru III* vyšlo 128 původních cestopisných textů, z toho 47 ze Středomoří. Nejčastějšími přispěvateli byli osobnosti jako Josef Wunsch, František Klement¹⁰⁹, Jiří Guth–Jarkovský¹¹⁰ nebo Josef Kořenský. Největší počet cestopisných příspěvků vyšlo z pera Josefa Wunsche, přičemž bylo vydáno 28 jeho cestopisných textů, z toho přesně polovina ze Středomoří, podobně na tom byl poměr textů J. Gutha–Jarkovského z jehož deseti cestopisných příspěvků se polovina týkala středomořské oblasti. Cestopisných textů Františka Klementa vyšlo podstatně méně, přesto všech jeho šest příspěvků pojednávalo o cestách po Středomoří. Z výše zmíněných autorů se o Středomoří nejméně zajímal Josef Kořenský. Ze svých šesti cestopisných textů, publikovaných v *Lumíru*, věnoval Středomoří pouze jeden, konkrétně se jedná o článek z návštěvy Korsiky s názvem *V korsických horách*.¹¹¹ Josef Kořenský byl cestovatelem, jehož výpravy směřovaly převážně do Skandinávie, Ruska či na začátku nového století do Austrálie a na Nový Zéland.

Synopse cestopisných textů Jana Slavomíra Tomíčka

Cestopisné texty Jana Slavomíra Tomíčka¹¹² byly v *Lumíru* podepisovány na závěr textu šifrou J. S. T. nebo J. Sl. T. Tomíček přispíval i do časopisu

¹⁰⁷ Karel Elgart-Sokol byl spisovatel, dramatik a literární a divadelní kritik. Působil jako divadelní referent v *Lidových novinách* a spolupracoval s desítkami dalších periodik. Podnikal cesty po Slovensku, Uhrách, Alpách, Dalmácii, Itálii, Německu, Dánsku Švýcarsku nebo jižní Francii.

¹⁰⁸ Elgart, Karel: *Na Ďumbír*. In: *Lumír. Časopis pro literaturu a umění*. Roč. XXVII/1899, č. 21, s. 242.

¹⁰⁹ Autor psal pod pseudonymem Kvido Mansvet.

¹¹⁰ Cestopisné příspěvky nejčastěji vycházely pod jménem Dr. Jiří Guth nebo pod pseudonymem Antonín Záruba–Hustiřanský.

¹¹¹ Kořenský, Josef: *V korsických horách*. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XV/1887, č. 22, s. 328.

¹¹² Vlastním jménem Jan František Tomíček byl českým redaktorem, básníkem, prozaikem, literárním kritikem, překladatelem a novinářem. Jako básník a překladatel se účastnil vydávání

Vlastimil: Přítel Osvěty a Zábavy, kde byly jeho texty podepsány již na první stránce: „Obrazy Persie. Sebrané a sestavené od J. Sl. Tomjčka“ nebo „Obrazy Egypta od J. Slaw. Tomjčka“¹¹³, avšak se nejedná o cestopisy, nýbrž o národopisné články, v nichž pojednává o historii, geografii a náboženství daných oblastí.

Tomíček do *Lumíru* nepřispíval pouze svými původními cestopisnými texty, ale také překlady. V roce 1856 vyšel Tomíčkův překlad *Cesty z Pirary do Roraimských hor* berlínského botanika Schoumburgha vykonané roku 1843. Podobného časového rozestupu si můžeme všimnout i u Tomíčkových *Poutí po Řecku* vydaných časopisecky ve stejném roce, tedy v roce 1856. Během čtení se ale dozvídáme, že cesta byla vykonávána již od roku 1839 minimálně do roku 1844¹¹⁴, proto je zřejmé, že se čtenáři o cestě nedozvídali průběžně v každém čísle, nýbrž byl kompletní text rozdělen redakcí na pokračování.

Tomíček přispěl do *Lumíru* dvěma *Poutěmi po Řecku*, jedná se o totožné názvy dvou cestopisných textů, které byly vydány v V. a VI. ročníku. Na rozdíl od *Poutí* z roku 1856, není v *Poutích* z roku 1855 výslovně napsáno, v jakém roce Tomíček Řecko navštívil. Můžeme se pouze domnívat o době Tomíčkova pobytu z jediné zmínky o německé osadě, která byla vystavěna mezi Naupliem a hradbami starověkého města Tíryns. „Dále k Nauplii viděti též podivu hodné zbytky starého Tirynu a pak roku 1837 založenou osadu německou, ježto velmi se daří, neboť ke konci 1838 počítalo se tam už přes 20 pěkných, kamenných domův s pěknými zahradami, s hospodou, tanečním sálem, s kuželníkem atd.“¹¹⁵ Pokud se Tomíček po Řecku pohyboval již od roku 1838, pak by druhé *Pouti* vydané v VI. ročníku na cestu automaticky navazovaly a jednalo by se o pokračování prvního cestopisu, jelikož se nedozvídáme, jak se Tomíček do Řecka dostal a text začíná první kapitolou zvanou „Jeskyně v Parnase“.

sborníku *Čechoslav*, dále pokračoval jako spolupracovník při vydávání periodik *Sámo*, *Čech a Krok* (1832–1833). Básně, znělky a epigramy, kterými přispíval do *Včely* či *Květů*, vyšly souborně roku 1840 pod názvem *Básně*. Známe je také svou kritikou Máchova *Máje*, která byla otištěna v *České včele* roku 1836. Úspěšný byl na poli žurnalistiky, patrné stopy žurnalistické práce nesou jeho historické a cestopisné práce.

¹¹³ *Wlastimil: přítel osvěty a zábavy*. 1840, č.1, s. 28.; *Wlastimil: přítel osvěty a zábavy*. 1841, č.2, s. 9.

¹¹⁴ V textu data explicitně napsána. Cesta na ostrov Samos byla uskutečněna v roce 1841, následné datum je z 29. února roku 1844, kdy Tomíček píše o dni stráveném na ostrově Rhodos.

¹¹⁵ Tomíček, J. S.: *Pouti po Řecku*, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. V/1855, č. 41, s. 976.

Pokud k textům budeme přistupovat jako k jednomu celku, můžeme snadno vypožorovat popis cesty. Tomíček svou řeckou pout' začíná ve městě Tripolis a pokračuje dále k městu Nauplion, odkud šel na vyhlídku Argolského zálivu, z níž popisuje, jak v dáli vidí ostrovy: „(...) pode mnou moře, v dáli ostrovy Hydra, Specia, Syra, Aegina, blíže jako čluny vypadající koráby, v zálivě kříž na kříž plovoucí.“¹¹⁶ V Argolském a nedalekém Saronském zálivu se skutečně nachází ostrovy Spetses, Aigina a Hydra, ale ostrov Syros se vyskytuje v souostroví Kyklad. Tomíček o ostrovech mluví jako „kříž na kříž v zálivu“, proto je možné, že si ostrov Syros pomýlil s ostrovem Poros, případně s ostrovem Dokos, nalézajícím se v zálivu, zároveň však z vyhlídky ostrov opravdu mohl vidět, poněvadž dále v cestopise na ostrov pluje, je tak nepravděpodobné, že by ostrovy zaměnil.

Tomíčková cesta dále pokračovala do Messénie, odkud se vydal na jonické ostrovy – Kythéra (Cerigo), Paxos, Zakynthos (Zante), Kefalonie, Ithaka (Theaki), Lefkada (Santa Maura) a Korfu. Na svých cestách se Tomíček zabývá především historií a mytologií oblastí. Všimá si architektury měst i zvyků místních obyvatel, jmenovitě z pobytu na Korfu popsal den Řeka. Z Jonických ostrovů se dále přesunul na ostrovy Kykladské, z nějž popisuje plavbu do syrského přístavu. „Moře bylo úplně pokojné, větry spaly, když jsme se na lodi krále Ottona nám propůjčené z Piraeu, jednoho z tří Athénských přístavův, k ostrovům cykladským plouli.“¹¹⁷ Z Kyklad si udělal krátkou zajížd'ku do Korintského zálivu, kde s místními vůdci navštívil jeskyně, při jejichž procházení vůdci vyprávěli různé pověsti a příběhy. Ve svých cestách pokračoval na ostrov Euboia, o jejíchž obyvatelích tvrdí, že jsou zubožení tyranskou vládou, pod níž v minulosti úpěli, přesto jsou stále dobrosrdeční a plní veselé mysli. Cestopis dále pokračuje plavbou z Pireu přes Syros do Izmiru (Smyrny). Vedle historie a architektury Izmiru, si všimá rozdílů mezi řeckými, tureckými a židovskými ženami. Řekyně jsou podle Tomíčka nenucené, Turkyně neustále zahalené a Židovky chodí bez závoje. Ze Smyrny pokračoval dále na Efesos a Rhodos. Při plavbě parolodí ze Smyrny se Tomíček setkal s nejpestřejší posádkou, jakou kdy viděl. „Ač jsem po středozezním moři často cestoval, neshledal jsem přece nikdy tak pestré a právě proto zajímavé společnosti, jako na této palestinské pouti,“¹¹⁸ popisuje cestovatele na palubě. V první kajutě byli mladí

¹¹⁶ Tomíček, J. S.: Pouti po Řecku, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. V/1855, č. 41, s. 977.

¹¹⁷ Tomíček, J. S.: Pouti po Řecku, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. V/1855, č. 43, s. 1019.

¹¹⁸ Tomíček, J. S.: Pouti po Řecku, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. VI/1856, č. 17, s. 396.

francouzští lazaristé, dále sledoval turecké paní s otrokyněmi v klecích a na přední palubě cestovali Řekové, největší pozornost však přitahovali ruští kozáci v ovčích kožíších a huňatých čepicích. Na Rhodu Tomíček připomíná tureckou surovost podobně jako na Euboie. Řekové musí své obchody zavírat se západem slunce a nocovat na předměstích, v čase modlení nesmí Řekové vycházet do ulic. Přísná pravidla platila i pro návštěvníky Smyrny, poněvadž nemohli navštěvovat žádné památky. Středomořskou pout' zakončuje Tomíček plavbou na Kypr, o kterém se čtenáři nic nedočkou. Cestopisný text je zakončen příběhem o mořských banditech.

Synopse cestopisných textů Kvido Mansveta

Kvido Mansvet¹¹⁹ společně s arcivévodou podnikl řadu výzkumných cest po evropských zemích, jako jsou Francie, Španělsko, Itálie a Řecko, a také do Turecka, Palestiny, Sýrie a severní Afriky. Z těchto cest se dochovala řada cestopisných textů, které byly vydávány od roku 1871 v *Národních listech* a od roku 1873 v *Lumíru*. Poté co se roku 1876 trvale usadil v Praze, přispíval svými cestopisnými pracemi do časopisu *Květy*. První text vyšel pod pseudonymem Quido Mansvet roku 1879, nesl název *Listy ze Sýrie* a byl doprovázený kresbou Libanonu.¹²⁰ V roce 1892 se sám vydal na cestu Palestinou a Sýrií. Své zážitky z cest přenesl roku 1894 do ilustrovaného díla *Palestýna*.¹²¹

Prvním cestopisným textem K. Mansveta vydaným v *Lumíru* byly *Listy z Baleárských ostrovů*¹²² s podtitulem „Původní článek“. Již z nadpisu čtenář vytuší, že se jedná o cestopis odborný. Po krátkém národopisném úvodu o Baleárských ostrovech se Mansvet věnuje však jedinému ostrovu, Mallorce, konkrétně hlavnímu městu. Zjišťujeme, že Mansvet v době psaní textu v Palmě žije. „Žiju zde již hezky dlouho, a dosud pohlíží na mne na setkání každý s touž naivní zvědavostí, jako v první den mého pobytu.“¹²³ S výjimkou výletu do Solleru, je celý cestopis psaný z Palmy. Největší důraz je kladen na slavení Vánoc, masopustu a

¹¹⁹ Vlastním jménem František Klement, byl český spisovatel a cestovatel. Po studiích se stal úředníkem u arcivévody Ludvíka Salvatora Toskánského.

¹²⁰ Podrobněji: *Listy ze Sýrie*. In: *Květy: časopis věnovaný poučné zábavě i záležitostem národním*. Praha, I/1879, č.1, s. 44.

¹²¹ Ottův slovník naučný: *Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. V Praze: J. Otto, 1900. sv. 16, s. 785.

¹²² Mansvet, Kvido: *Listy z Baleárských ostrovů*. In: *Lumír. Týdenník zábavný a poučný*. I/1873, č. 35, s. 417.

¹²³ Tamtéž, s. 418.

Velikonoc místními obyvateli, přičemž klade důraz na odlišnosti. „Jižní kraj, jiné podnebí, jiný charakter lidu, jiné obyčeje.“¹²⁴ Všimá si taktéž místních krojů a poznamenává, že tradiční místní mužský kroj pomalu ustupuje moderním pantalonům, kabátům a kloboukům.

Na rozdíl od cest Tomíčka, u Mansveta nedokážeme vyčíst systematickou cestu po Středomoří, jelikož každý cestopisný příspěvek je psán z odlišné země podle toho, kam cestoval jako inspektor arcivévod. Po pobytu na Mallorce vychází v roce 1874 cestovní list *Z ostrova Kypru* a cestopisný obrázek *Balbek a Damašek*. Po cestopisném článku byl vydán cestovní list a cestopisný obrázek, a tedy v rozmezí dvou let vyšly tři různé podoby formy textu. Podle cestovního listu cestoval Mansvet na Kypr v listopadu roku 1873. „Slunce, čím výše stoupalo, tím více nás požahovalo, a když jsme na vrchol pohoří byli došli, ukazoval teploměr 25 stupňů R., což je na druhou polovici listopadu temperatura zajisté dosti slušná.“¹²⁵ Mansvet na Kypru pobýval v listopadu a hned v šestém čísle, 5. února 1874, cestopisný text vyšel v *Lumíru* tiskem, prodleva byla tedy přibližně dva měsíce a Mansvetův text byl v době vydání aktuální.

Mansvet na Kypr plul z Rhodu a stejně jako Tomíček i on si všimá spolucestujících na palubě, konkrétně věnuje pozornost muslimům, kteří se dohadovali o tom, kterým směrem leží Mekka. Během plavby také zachytil smrt jednoho z poutníků. „Tu nastalo z nenadání na palubě neobyčejné hemžení a zděšené mumlání, z něhož nejvíce vynikal hlas lodního lékaře a dosti zvučný disput metuafinů. Záhy seznal jsem, co se bylo událo: poutník jeden zesnul a duch jeho dlel již bezpečně v středu hurisek ráje Mohamedova.“¹²⁶ Spolucestujících si všimá i v cestopisném obrázku *Balbek a Damašek* vydaném 13. srpna 1874. V rychlíku z Beirutu do Damašku muslimské spolucestující pro svůj oděv zakrývající celé tělo nazývá hasroši, při jiné jízdě poštovským vozem společnost popisuje jako němé ryby a fádni ananasy.¹²⁷

Během pobytu na Kypru si všimá převážně architektury, opomíjí mešity, které podle jeho slov nestojí za řeč, kromě jediné, která je zohyzděním

¹²⁴ Tamtéž, č. 41, s. 488.

¹²⁵ Mansvet, Kvido: *Z ostrova Kypru*. In: *Lumír. Týdenník zábavný a poučný*. II/1874, č. 7, s. 79.

¹²⁶ Tamtéž, č. 6, s. 68.

¹²⁷ Mansvet, Kvido: *Balbek a Damašek*. In: *Lumír. Týdenník zábavný a poučný*. II/1874, č. 33, 35, s. 396, 422.

architektonické krásy. Podobně se o mešitách vyjadřuje v cestopisném obrázku *Balbek a Damašek*, co ale Mansveta zaujalo, byly soukromé domy připomínající pohádky Tisíce a jedné noci. „Tvrdím směle: neobyčejné, velkolepé to a fantastické téměř vyobrazení vnitra domů, ta elegance všude, lahodnost a pohodlnost musí každého Evropana naplniti úžasem.“¹²⁸ Muslimy ale popisuje jako nevzdělané a jejich víru jako náboženský fanatismus, který je kulturou a základním rysem jejich povahy. Na závěr cestopisného obrázku zjišťujeme, že se Mansvet vydává na cestu do Palmýry, o níž se však nic nedočítáme, poněvadž další cestopisný příspěvek do *Lumíru* vychází až v roce 1875 a nese název *Z Jerusalema do Jericha*. Mansvet se tedy v tomto sledovaném období stále pohybuje na Blízkém východě a v okolí Mrtvého moře, o němž píše v dalších dvou cestopisech.

„Kde jest ta smrdutá hnijící voda, jejímž dechem jsou jedovaté výpary; kde jest ten vražedný vzduch, v němž žádný živý tvor dlouho nevydrží a nic neobstojí, co dechu má potřebí; kde jsou ty mephytické plyny, kteréž jako oblaky nad mořem i okolím se vznášejí, znamenajíce nezdolnou otravou místo, kde hříšní obyvatelé Sodomy a Gomorhy druhdy neplechý své prováděli? Nikde po tom ani stopy!“¹²⁹ Popisuje Mansvet v cestopisných listech *Z Jerusalema do Jericha* střetnutí představ a iluzí se skutečnou podobou Mrtvého moře, které Mansvet vnímá jako krásné. K Mrtvému moři se vrací i v dalším příspěvku *Od břehů Mrtvého moře*, v němž rozebírá alternativy názvu moře jak v historickém, tak geografickém kontextu. „Mrtvé moře má nejrůznější jména; jeť ono „Solné moře“ biblické, „Moře pouště, Moře východní“; Řekové a Římané nazývaly je „Asfaltovým jezerem“, Edrisi jmenoval je „Moře zaorské“ nebo „páchnoucí“ a nynější Arabové nazývají je „Bahr Lut“ čili „Jezero Lotovo“.“¹³⁰ Vyjadřuje se i k životu v moři a jeho možnému nebezpečí, jenž je ukryto v jeho slanosti. Na rozdíl od předchozích příspěvků se nedozvídáme, v jakém období, ani přibližném čase, Mansvet v okolí Mrtvého moře pobýval, pouze v *Náčrtcích z okolí Mrtvého moře – Pod stany* poznamenává, že se ve městě Kerak zdržel osm dní, přičemž byl ubytován u pohostinných domorodých obyvatel nebo že vyjížděka údolími trvala 25 dní.

¹²⁸ Mansvet, Kvido: Balbek a Damašek. In: *Lumír. Týdenník zábavný a poučný*. II/1874, č. 37, s. 444.

¹²⁹ Mansvet, Kvido: Z Jerusalema do Jericha. In: *Lumír. Týdenník zábavný a poučný*. III/1875, č. 13, s. 152.

¹³⁰ Mansvet, Kvido: Od břehů Mrtvého moře. In: *Lumír. Týdenník zábavný a poučný*. III/1875, č. 26, s. 317–318.

Mansvetovy cesty po Blízkém východě nebyly tak vzdálené jako u Tomíčka. Mansvet cestoval především mezi městy v dnešních státech Palestina, Izrael a Jordánsko. Pustou krajinou cestoval se svými společníky koňmo a náklad vozili na mezcích. Museli si platit ozbrojenou ochranu kvůli častým loupežným přepadením, která jim hrozila, a dokonce v cestopisných listech popisuje několik situací, kdy uslyšeli výstřely a v dáli viděli loupeživé muže na koních.¹³¹ Při pobytu si všiml soužití obyvatel, přičemž tvrdí, že muslimové a křesťané žijí „v nejlepším přátelství“, zachycuje taktéž svatební průvod a postavení muslimské ženy ve společnosti. Svůj pobyt u Mrtvého moře zakončuje rozloučením se čtenáři a očekáváním blízkého setkání, tedy nevíme, na jakou další cestu se vydal, jelikož cestopisný text *Pod stany* z 35. čísla III. ročníku je posledním listem psaným Kvido Mansvetem v periodiku *Lumír*.

Synopse cestopisných textů Josefa Wünsche

Josef Wunsch¹³² své zážitky z cest přenášel na papír a jeho cestopisné texty vycházely časopisecky nejen v *Lumíru*, ale např. i v *České včele*, *Světozoru* či *Zlaté Praze*. O svých výpravách vydal i cestopisné soubory jako *Po souši a po moři*¹³³; *Z blízka a z dále*¹³⁴; nebo *Mimochodem: Příhody a nehody z cest*¹³⁵.

Wunsch se cestování začal věnovat roku 1872, roku 1874 cestoval po Německu, Dánsku a Švédsku, od roku 1876 se věnoval cestám po Středomoří, konkrétně navštívil Itálii, Turecko a Tunis. Ve Středomoří zůstal i následující rok, kde cestoval po Itálii a od roku 1878 vycházely jeho cestopisné črty z Dalmácie, Černé Hory, Bosny a Hercegoviny. Zmiňované cestopisné příspěvky v *Lumíru* nenalezneme, přestože v té době Wünschovy cestopisy v časopise vycházely. Nemůžeme s jistotou určit dobu prodlevy mezi vykonanou cestou, sepsáním cestopisného textu, dobou doručení do Čech a vydáním v *Lumíru*, poněvadž se o konkrétním čase cestování Wunsch s výjimkou z roku 1883 nezmiňuje. Přesto

¹³¹ Mansvet, Kvido: Z Jerusalema do Jericha. In: *Lumír. Týdenník zábavný a poučný*. III/1875, č. 12, s. 141.

¹³² Josef Wunsch se narodil roku 1842 v Rokycanech. Působil jako středoškolský profesor v rodných Rokycanech, později v Jičíně a Plzni. Letní prázdniny tak trávil cestováním, které Wünsche nakonec doprovázelo až do jeho smrti. Během svých cest navštívil většinu evropských zemí, Turecko i Tunis.

¹³³ Wunsch, Josef: *Po souši a po moři. Obrázky z cest*. Praha, V.B. Čech, 1880.

¹³⁴ Wunsch, Josef: *Z blízka a z dále. Obrázky z cest*. Praha, J. F. Šašek, 1887.

¹³⁵ Wunsch Josef: *Mimochodem: Příhody a nehody z cest*. Praha: F. Bačkovský, 1891.

můžeme sledovat období z let 1878/1879, kdy vychází v *Lumíru* aspoň čtyři Wünschovy cestopisné texty za rok a ani jeden není z oblasti Dalmácie a Černé Hory. V tomto období se v *Lumíru* vydávají Wünschovy cesty po Itálii. Jediný text popisující cestu po Dalmácii najdeme v VIII. ročníku z roku 1880, který však vypadá, jako by byl vydán náhodou, poněvadž hned následující cestopisný text opět pojednává o Itálii.

Poslední cestopisný text z pera Josefa Wünsche vyšel v XI. ročníku roku 1883 s poetickým názvem *Mezi nebem a mořem*. Dalšího Wüschova textu se čtenáři *Lumíru* již nedočkali. O Wüschovi se však čtenáři mohli dočíst ve XXXIV. ročníku roku 1906, kdy byl vydán Duchoslavem Panýrkem biografický článek *Josef Wunsch* pojednávající o jeho cestovatelských úspěších. „Ať je to epizoda s paluby námořní cesty, nebo vzpomínka z nehostinného kraje Kurdů, kde bylo stále třeba třímati v ruku revolver k obraně – vždy je to zažité, nikoli vyčtené neb opsané, vždy formou lapidární, s humorem vždy trochu hořkým. Kdo se poněkud jen v literatuře turistické, zejména etnografii, vyzná, vidí, že je nejen pravděpodobné, co Wunsch líčí, ale že to tak býti musilo. Z toho vyplývá poutavost Wüschových cestopisů.“¹³⁶

Rok 1883 je pro Wüschovo cestování převratný. V cestopisném textu *Mezi nebem a mořem* se čtenáři mohou dočíst o Wüschově cestě z Jeruzaléma do Jaffy, odkud cestoval do Bejrútu a dále do Malé Asie. Právě na této výpravě Malou Asii nedaleko perských hranic ve vesničce Salachany našel dosud neznámý nápis klínovým písmem a objevil pramen řek Eufratu a Tigridu. O svých nálezech informoval c. k. zeměpisnou společnost ve Vídni.

Poslední cestu vykonal Wunsch v roce 1890, při níž se vrátil opět na Černou Horu. Po této výpravě se k cestování již nevrátil. Roku 1902 ukončil práci profesora na plzeňské státní škole průmyslové a odešel do výslužby.

O cestách Josefa Wünsche se čtenáři poprvé dovídají v 19. čísle IV. ročníku, které vyšlo 10. července roku 1876. Wunsch ve svém cestopisném textu *Bosporus* líčí plavbu po Černém moři a dodává, že je líbezný večer srpnový.¹³⁷ Poskytnutá

¹³⁶ Panýrek, Duchoslav: Josef Wunsch. Drobnost biografická. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. XXXIV/1906, č. 4, s. 169.

¹³⁷ Wunsch, Josef: *Bosporus*. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. IV/1876, č. 19, s. 327.

informace nám tak napovídá, že prodleva mezi napsáním a zveřejněním cestopisného textu trvala téměř rok a Wunsch okolí Turecka a Černého moře procestoval v létě roku 1875. V cestopisném textu je popsána plavba dřevěným člunem z bulharského přístavu ve městě Varna k parníku Progresso, na kterém dále pokračoval do Istanbulu. Poeticky popisuje plavbu mezi břehy Asie a Evropy. „Perlička tu na perličce a dlouhá krásná šňůra jich; to démant na démantku, když blesky jejich proplétají se na diadému. Zahrada krásná tulí se ku krásnější jak v písni milostné vroucí myšlenka ku vroucnější. To nejsou již jen jednotlivé akordy líbezně, jež tu z Asie, tu z Evropy udivenému oku tvému zaznívají; krásný akord druží se ku krásnějšímu, líbezný s líbeznějším se spíná v převelebnou melodii mohutného hymnu: Bosporus! Bosporus! Bosporus! – – V lahodě té tetelí se mysl tvá. Oko tone v kráse, o níž nikdy ještě se ti nesnilo. – – Vzduch čistý, jasný, vonný.“¹³⁸

Cestu parníkem Wunsch popisuje i v dalším cestopisném příspěvku s názvem *V Archipelagu*. V tomto případě pluje parník z Cařihradu do italského Terstu, ale Wunsch pout' končí v Archipelagu. Čtenáři se mohou dozvědět cenu jízdného, která za kabinu druhé třídy čítala 230 franků. I v tomto případě si všímá pohádkové krásy mořské hladiny. „Svítá! Šedé mlhy se trhají. Moře halí se ve sváteční háv fialový. Nad Tenedem¹³⁹ otevírá se brána purpurová. Tu první blesk vyrazil již k nebesům a s nebes po moři rozčeřeném rozlila se skvoucí záře. Slunko vyšlo.“¹⁴⁰ Mimo barev letní oblohy a moře si Wunsch všímá i spolucestujících na palubě parníku Hungaria a nebojí se při jejich popisu využívat ironických poznámek. „Za nedlouho lezou vrchnosti nahoru. Napřed suchý a dlouhý „hedvábný“ obchodník z Brusy. Je rozený Němec a jde podívat se na Štutgart, své rodiště. Za ním mladá jeho panička, sentimentální jako snad všechny Němkyně. (...) Za ní táhne chůva jejich femininum to rozměrů čistě románských. Na rukou nese prince velkoobchodníka hedvábného. Je to roztomilé mrně, jen že právní pojem otcovství není mu posud dosti jasný, ani zřejmý. Křičít' na mne na potkání: papá!“¹⁴¹ Wunsch upozorňuje, že cestovatelé třetí třídy se mohou pohybovat pouze po vnější palubě. Proto je paluba plně obsazena a žádné místo nezůstalo prázdné a

¹³⁸ Wunsch, Josef: Bosporus. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. IV/1876, č. 19, s. 329.

¹³⁹ Tenedos, neboli Bozcaada, je ostrov v Egejském moři náležející Turecku.

¹⁴⁰ Wunsch, Josef: V Archipelagu. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. IV/1876, č. 35, s. 596.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 596–597.

člověk se po palubě nikam nedostane. Nevýhodou levnějšího palubního lístku je nepříznivé počasí, kdy cestující i v dešti musí dlít na svém místě vně kajut.

Cestující na palubě Hungaria jsou jednoduše Wünschem popsáni jako „etnografické muzeum“. Zajímavým poznatkem ve Wünschově cestopise je informace o prohlubujícím se válečném konfliktu. Patrně se jedná o Srbsko-Tureckou válku, která probíhala od června roku 1876 do října téhož roku. „Jaké obličej, jaké barvy, jaké hlasy! Turků však a Jihoslovanů nejvíce. I mnoho Černohorců. Zástup jich ubírá se na bojiště. V Cařihradě na loď vyprovázelo je mnoho ruských marynářů. (...) Neuplyne mnoho času a Turek a Slovan, kteří tu teď v míru vedle sebe sedají a lehají, potkají se na bojišti co nepřítel s nepřítelem, v zápase na život a na smrt.“¹⁴² Jedná se tak o velmi důležitý fakt, že cestování probíhalo i během válečných konfliktů. Což nám dokazuje, jak jsou politika a cestování úzce propojené. Cestování tak není odděleno od širších společenských a historických kontextů a cestovatelé se nesetkávali pouze s přírodními překážkami, ale i politickými.

Zvláštností je, že v dalším příspěvku se Wünsch nachází opět v Cařihradu, ze kterého odplouvá parníkem Hungaria. Cestopisný obrázek vyšel v V. ročníku v 11. čísle vydaném 20. dubna 1877. Wünsch popisuje plavbu po Marmara denisi, neboli Marmarském moři, přestože v předchozím textu vydaném 20. prosince 1876 na stejnojmenné lodi doplul do Archipelagu v Egejském moři. Naskýtá se tedy možnost, že se cestopisné texty redaktorům pomíchaly, nebo se dodání textu *Marmara denisi* zpozdlilo při poštovní přepravě, či zkrátka redakce zapomněla cestopis publikovat. Příspěvek ve 27. čísle je prvním z řady cestopisných textů pojednávajících o cestách Středozemním mořem a italskou krajinou.

Na parníku Ligurie Wünsch doplul do Livorna. Přestože Ligurii nazývá nejhorším parníkem, na jakém kdy plul, výhledy z paluby mu zážitek z pobytu na palubě kompenzovaly. Líčí rozmanité výhled na ostrovy Korsika, Elba a Spargi, které cestou do Livorna míjí. Po příjezdu do Livorna nasedá i s dalšími cestujícími na barku, která je odváží do přístavu. A Wünsch se loučí slovy: „Jsmeť zase již

¹⁴² Wünsch, Josef: V Archipelagu. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. IV/1876, č. 35, s. 598.

v Itálii, v zemi umění.“¹⁴³ O Livornu se však v *Lumíru* nedočteme, poněvadž další zmínka pochází z Padovy, která je od Livorna vzdálena asi 300 km.

Wünschovy italské cestopisné texty čítají 11 příspěvků, přičemž si můžeme všimnout různé důležitosti či atraktivnosti, kterou jim redakce v *Lumíru* přisuzovala. Většina cestopisných textů se nacházela ve středu čísla, setkáme se však s jedním příspěvkem, *San Marino*, jenž byl vytištěn na první straně čísla. Cestopisný příspěvek ze „Svatého Marina“ vyšel v 32. čísle VI. ročníku. Postupně byly od roku 1879 Wünschovy cestopisy z cest po Středomoří tištěny pouze jako fejetony. Zprvu byly jako fejetony tištěny *Obrázky z Říma*, najdeme ale i cestopisy z paluby Neapolského zálivu či Istrie, které byly také zařazeny pod rubriku fejetonu. Důvod může být prostý, tedy že cestopisné texty byly příliš krátké na to, aby byly zveřejněny jako běžné články, ale Wünschovy cestopisné fejetony obsáhly dvě strany textu a mohly být vydány ve čtenářům známé podobě.

Obrázky z Říma byly v *Lumíru* vydávány od roku 1879 do roku 1881. Jednalo se o cestopisné obrázky popisující konkrétní místo z cesty, ve Wünschově případě z Říma. Postupně byly vydány 3 *Obrázky z Říma*: *Capitol*¹⁴⁴, *Forum*¹⁴⁵ a *Fuori le mura*¹⁴⁶. Capitol nazývá římským Vyšehradem a popisuje vznik a historii města Řím. V *Obrázcích* si všímá konkrétně architektury, kterou komentuje se znalostí dějin a klasické filozofie. Forum označuje za nej památnější místo světa. „Sestupuji ulicí del Campidoglio ku nej památnějšímu místu snad celého světa, ku forum římskému. Zde leží posvátná ta prostora přede mnou! Více než dva tisíce let tvořil a bořil tu národ římský, plesal po vítězstvích a doufal po pohromách. Zde uzrávaly veliké myšlenky, zde hlaholila slova výmluvná.“¹⁴⁷ Díky obrázku *Fuori le mura*, Bazilika sv. Pavla, se opět můžeme přesvědčit, že Wünsch své cesty vykonával v létě, poněvadž opět zmiňuje, že Řím prozkoumává v srpnu. „Za nejprudšího vedra srpnového ploužiti se rozžhavenými ulicemi římskými a pak dále se vléci vražedně nekonečnou, uprášenou, silnicí bez stínu a beze chladu – není

¹⁴³ Wünsch, Josef: Na Ligurii. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. V/1877, č. 27, s. 423.

¹⁴⁴ Wünsch, Josef: Capitol. Obrázek z Říma. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. VII/1879, č. 16, s. 255.

¹⁴⁵ Wünsch, Josef: Forum. Obrázek z Říma. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. VII/1879, č. 19, s. 303.

¹⁴⁶ Wünsch, Josef: Fuori le Mura. Obrázek z Říma. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. IX/1881, č. 19, s. 296.

¹⁴⁷ Wünsch, Josef: Forum. Obrázek z Říma. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. VII/1879, č. 19, s. 303.

nikterak to největší potěšení na světě.“¹⁴⁸ Pokud Wünsch římské ulice neprocházel pěšky, přesouval se omnibusem, jednalo se o vozidlo tažené koňmo. Omnibus měl okénka beze skel a vozidlo tak Wünschovi připomínalo ohnivou pec.

Podobně jako Capitol, jenž Wünsch nazval římským Vyšehradem, snad aby se přiblížil českému čtenáři, označuje Casamicciolu jako neapolské Teplice. V cestopisném fejetonu z Neapolského zálivu, kde konkrétně popisuje plavbu parolodí, zamířil na ostrov Ischia. Na ostrově navštívil nejstarší termální lázně Casamicciola. „Casamicciola je neapolskými Teplicemi. Hlavně pak času letního hosty lázeňskými všeko je zaplaveno.“¹⁴⁹ V lázeňské oblasti stála řada lázeňských hotelů, které se vyrovnávaly hotelům první třídy. Ruch ulic opět přirovnává českému čtenáři jako ruch, který býval v pražských „Židech“.

Italské cesty byly přerušeny v roce 1880, kdy v 34. čísle VIII. ročníku vyšel cestopisný příspěvek *Zader*, z cest po Dalmatském království. Do Zadaru Wünsch připlouvá Kvarnským zálivem kolem ostrovů Molat a Sestrunj. Zadar popisuje jako metropoli země slovanské a věnuje se jeho historii, dokonce si pokládá otázku, jakou má Zadar budoucnost a komentuje soudobou politickou situaci nejen Dalmatského království, ale i Rakouska-Uherska. „Jakou má Zader budoucnost? Nevalnou. Proč? Zader je hlavní město Dalmácie ne z milosti boží, nýbrž z milosti vlády rakouské. Nevím, kolik zdravého smyslu v tom, učiní-li se městečko na jednom konci táhlého a roztrhaného území položené hlavou celého království.“¹⁵⁰ Wünsch si všímá také rozdílů a sporů mezi Slovany a Vlasy. Dalmácii chápe jako zemi Slovanskou, která je neustále „povlašťována“. Italština je vládou prosazována ve školách a na úřadech, ale jedná se pouze o nátěr „zevní obal, pouhý lístek s vlašským nápisem na láhvi vína čistě slovanského.“¹⁵¹ Wünsch dále poukazuje, že právě italština je tou bolestnou ránou, která ničí veškerý rozvoj Dalmácie a hubí její pevné vztahy s Rakouskem. Doufá však, že obecné školství bude nově upraveno

¹⁴⁸ Wünsch, Josef: Fuori le Mura. Obrázek z Říma. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. IX/1881, č. 19, s. 296.

¹⁴⁹ Wünsch, Josef: Ischia. Z cest Josefa Wünsche. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. VII/1879, č. 21, s. 336.

¹⁵⁰ Wünsch, Josef: Zader. Z cest Josefa Wünsche. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. VIII/1880, č. 34, s. 536.

¹⁵¹ Wünsch, Josef: Zader. Z cest Josefa Wünsche. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. VIII/1880, č. 34, s. 535.

a dočká se slovanských škol, které odchovají vzdělance, jež zanedbaný národ povznesou k osvětě.

Mezi nebem a mořem byl posledním cestopisným textem Josefa Wünsche vydaným v *Lumíru*. Vyšel v druhém čísle XI. ročníku vydaném 10. ledna 1883. Již v úvodu se Wünsch zmiňuje, že se vrací 3. dubna z Jeruzaléma do Jaffy a odtud do Bejrútu. Opět se tedy potvrzuje, že cestopisné texty vycházely se zpožděním, v tomto případě se zpožděním téměř jednoho roku. Cestopisný text z Malé Asie je specifický zážitkem, který Wünsch prožil na rozbouřeném moři. Kvůli bouři, která zuřila na Levantském moři, nemohl Wünsch odcestovat ze Svaté Země. „Pojedeme? Naprosto nemožno. Ale já musím!“¹⁵² Parník tak vyčkával několik hodin, dokonce dní, než mohl opustit přístav, žádný člun nemohl doplout k lodi a „na sta poutníků“ čekalo na možnost vyplout. Bouře využili přepravci, kteří stanovili mnohonásobně vyšší cenu za lístek, cena lístku do Bejrútu činila 24 franků. Změnila se i cena lístku za člun, který cestující dováží k parníku. „Před čtrnácti dny z parníku na břeh platil jsem 1 frank a marinář byl by mi obě ruce zlíbal nádavkem. Dnes ovšem jinak. Nabízím 5 franků. Smějí se mi a žádají 20 franků. Dlouhé a široké vyjednávání. Hořím nedočkavostí. Na 10 franků konečně jsme se sjednotili.“¹⁵³ Po vyjednání ceny, která byla 10x vyšší než běžná cena, mohl Wünsch odplout do Bejrútu. Plavba byla natolik nebezpečná, že museli být všichni cestující v kajutách a tedy i ti, jež by po celou dobu plavby setrvali na palubě. V kajutách musel být každý připoután k posteli, aby se předešlo vážným zraněním. „Když jsem večer ulehl, připjal jsem se ku postélce. Vlnobití ukoľbalo mne ku pevnému spánku.“¹⁵⁴ S příplutím do Bejrútské zátoky ukončil Wünsch svůj poslední zveřejněný cestopisný text v periodiku a čtenáři se jeho dalších textů v *Lumíru* již nedočkali.

Sérii Wünschových cestopisných textů ze Středomoří přerušili pouze dva cestopisci, jedním z nich byl Dr. Otakar Hostinský, jehož cestopisné příspěvky pojednávaly o italské krajině. Pozoruhodný je úvod jeho *Italské krajiny* z V. ročníku roku 1877, v němž informuje všechny možné budoucí cestovatele,

¹⁵² Wünsch, Josef: Mezi nebem a mořem. Z cest Josefa Wünsche. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. XI/1883, č. 2, s. 19.

¹⁵³ Wünsch, Josef: Mezi nebem a mořem. Z cest Josefa Wünsche. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. XI/1883, č. 2, s. 20.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 21.

o všech nezbytných přípravách na cestu. V žádném jiném cestopise ze Středomoří v *Lumíru* se s podobnými radami nesetkáme. Cestovatelé, jež chtějí vykonat cestu, musí nastudovat veškeré mapy a jízdní řády a číst soudobé i historické cestopisy a slovníky. „Zkrátka: cestující napíná veškeré svoje síly, aby to, co chce v cizině spatřiti, seznal již doma, aby na své pouti byl co možná nejméně překvapován.“¹⁵⁵ Jako ideální a pozvolnou průpravu pro cestování uvádí právě Itálii, poněvadž právě tato země je ve všech dobách spjatá s dějinami evropské osvěty. Ať už se jedná o architekturu, sochařství, malířství či krajinu je Itálie úchvatnou zemí, kterou těžko jiná země předčí. Souhlasí s označením Itálie jako „zahrady Evropy“ a každý cestovatel se o kráse této zahrady může přesvědčit na vlastní oči, poněvadž každý Čech do Itálie cestuje přes Alpy a z okénka vlaku tak může vidět veškeré krásy italské krajiny. Hostinský informuje, že čeští cestovatelé se do Itálie přepravují přes Alpy: „Našinec cestuje do Italie ovšem přes Alpy: Buď přes Semmering, buď přes Brenner.“¹⁵⁶ S ohledem na české čtenáře se Hostinský ve svém cestopise věnuje vnitrozemským oblastem, aby italskou přírodu mohl srovnávat s českou, která je čtenářům známá, a proto záměrně vynechává líčení přímořské krajiny. Čtenáře na tuto skutečnost několikrát upozorňuje: „O moři a jeho březích jsem se arcí ani nezmínil – vždyť chtěl jsem toliko porovnávat Itálii s naším severem, a při tom zajisté muselo se abstrahovati od moře.“¹⁵⁷ Přesto se líčení mořské krajiny neubrání. V konečném důsledku myšlenku uzavírá slovy, že ačkoliv na jihu cítil neukojitelnou touhu po romantice severních lesů, tak se z italské pouti vrací na sever s neukojitelnou touhou po moři.

Synopse cestopisných textů Jiří Guth-Jarkovského

Guth-Jarkovský¹⁵⁸ již od mládí cestoval do cizích zemí. Jako vychovatel procestoval řadu zemí, navštívil Německo, Švýcarsko, Belgie a Nizozemsko, dále

¹⁵⁵ Hostinský, Otakar: Italská krajina. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. V/1877, č. 15, s. 228.

¹⁵⁶ Hostinský, Otakar: Italská krajina. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. V/1877, č. 15, s. 229.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 230.

¹⁵⁸ Český spisovatel Jiří Guth-Jarkovský, vlastním jménem Jiří Guth, se narodil roku 1861 v Heřmanově Městci. V letech 1883–1887 byl vychovatelem princů ze Schaumburg-Lippe, následně do roku 1893 pracoval v redakci Ottova naučného slovníku a zároveň byl gymnaziálním učitelem v Klatovech. Od roku 1891 byl členem spisovatelského spolku Máj, následně od roku 1902 pracoval v Nakladatelském družstvu Máje. Ve vedení Svatoboru stál od roku 1906, přičemž o čtyři roky později působil jako jednatel. Byl dlouholetým předsedou Klubu českých turistů a redaktorem

Francii, Španělsko, Itálii, Řecko, Turecko a severní Afriku či Malou Asii. Neopomněl navštívit ani Skandinávii, Anglii, Irsko nebo Severní Ameriku.¹⁵⁹ Podobně jako Josef Wünsch se se svými cestovatelskými zážitky podělil s českými čtenáři ve svých cestopisných pracích, zejména v cestopisných črtách *Causerie*. Svou první causerii zveřejnil v *Květech* roku 1887 a můžeme předpokládat, že v nich navázal na typ nerudovské cestopisné causerie. Samostatně vyšly: *Causerie z cest: Španělsko* (tiskem r. 1891); *Na pokraji Sahary* (tiskem r. 1892); *Od břehů moře Středozemského* (tiskem r. 1894) nebo *Za sluncem púlnočním* (tiskem r. 1895). Svými cestopisnými příspěvky obohacoval od roku 1887 nejen časopis *Lumír*, ale i *Květy*, *Světobzor* či *Zlatou Prahu*. K vydávání cestopisů využíval řadu pseudonymů a šifer, např. Stanislav Jarkovský, Antonín Záruba Hustiřanský; Dr. Jan Čížek; Dr. Jaroslav Černý; Gaston Humbert nebo Petr Kostelecký. V *Lumíru* přispíval z větší části pod svým pravým jménem. Setkáme se pouze se dvěma příspěvky napsanými pod pseudonymy. V prvním případě se jedná o *Causerii z cest: Mitidža* napsanou pod pseudonymem Gaston Humbert z roku 1890. V druhém případě se jedná o *Nepatrnou črtu z cest: Efesos* vydanou roku 1895 pod pseudonymem Antonín Záruba Hustiřanský.

V časopise *Lumír* vyšlo sedm Guth-Jarkovského cestopisných příspěvků ze Středomoří, a to v rozmezí mezi lety 1887–1895. Čtenáři si mohli první zmínky o středomořských dobrodružstvích Guth-Jarkovského přečíst v 29. čísle XV. ročníku. *Črty ze Španělska* vyšly 10. října 1887, vypráví v nich o cestách po Madridu a Escorialu, které vykonal v březnu. V Črtách si všímá rušného života na ulici a připodobňuje jej českému čtenáři přirovnáním k životu v českém Kostelci. „Na náměstí bez ustání prohánějí se všemi směry wagony tramwayové, omnibusy, do ulic srázných až šesti mezky tažené, vozy soukromé od nádherného povozudvorního neb elegantní ekypáže některého granda až k chatrným vozíkům různých živnostníků a živnostníčků tak, že mnohdy je nebezpečno proplést se motanicí. – Na trottoirech je celý den jako u nás v Kostelci jen o jarmarce po žních (...).“¹⁶⁰ Guth-Jarkovský ve svých cestopisných příspěvcích zaznamenává

Časopisu turistů. V roce 1894 se stal českým zástupcem v Mezinárodním olympijském výboru a 1896 předsedou Českého olympijského výboru.

¹⁵⁹ *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Praha, J. Otto 1896, sv. 10, s. 638.

¹⁶⁰ Guth-Jarkovský, Jiří: *Črty ze Španělska*. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XV/1887, č. 29, s. 410.

rozhovory, ať už s kapitánem lodi, cestujícími, nebo významnými osobnostmi, přičemž některé zůstávají cenzurované a je zveřejněna pouze jejich inícia. Tak je to i v případě baronky, již navštívil v královském paláci. „V paláci královském navštívil jsem baronku B***, dvorní dámu, řídící teď vychování nejstarší královské princezny Marie Mercedes, známou z dřívějších let.“¹⁶¹ Tvzení, že zná královskou princeznu, nebo že navštívil královský palác, by se mohlo zdát nemožné. Avšak Guth-Jarkovský byl, jak výše zmiňujeme, vychovatelem princů z Schaumburg-Lippe, a proto se mohl stýkat i s členy královské rodiny, jako byla princezna Marie Mercedes. Zajímavé však je cenzurování baronky B*** a princezny nikoliv. S cenzurováním jména se setkáme i v následujícím cestopisu, v němž cenzuruje jméno otce francouzské rodiny, kterou potkal při výstupu na věž v Alhambře. „Když jsem na věž vystupoval, setkal jsem se s francouzskou rodinou, s níž jsem se seznamoval již minulého dne při table d'hôte v hôtelu. Byl otec, pan de H*** bratranec tehdejšího francouzského ministra financí, matka a dcera, hezké černovlasé děvče velkých, tmavých očí.“¹⁶²

První část cestopisu *Z jižního Španělska. Rozpomínky z cest* byla vydána v osmém čísle XVI. ročníku, samotný cestopis byl pak vydáván na pokračování až do 36. čísla, v konečném důsledku *Z jižního Španělska* pojalo 32 stran. Guth-Jarkovský své rozpomínky započiná na parníku plujícím z Oranu do Malagy. Zmiňuje se, že je březnový večer a nachází se v Oranžském zálivu. „Tichý, krásný březnový večer rozložil se po březích zálivu oranského, teplý vzduch dýchal jarní vůni tropické květeny a hvězdy svítily jasně a ohnivě jako černé oči krásné muslimanky.“¹⁶³ Na palubě si všímá spolucestujících rozdělených do čtyř tříd. První dvě třídy jsou ubytovány v kabinách, sám Guth-Jarkovský chtěl plout v kabině první třídy, ale poté co se dozvěděl, že by byl ubytován s Angličanem, raději si vybral kabinu nižší třídy, v níž mohl cestovat sám. „(...), nebo není nic nepříjemnějšího, než sdílet se o úzký ten prostor lodní kabiny ještě s jedním takovým tvorem nebohým, kterého před tím jakživi jsme neviděli a který v těsné posteli nad anebo pod vámi svíjí se pod účinky mořské nemoci, po případě vyvádí

¹⁶¹ Guth-Jarkovský, Jiří: Črty ze Španělska. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XV/1887, č. 30, s. 422.

¹⁶² Guth-Jarkovský, Jiří: Z jižního Španělska. Rozpomínky z cest. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XVI/1888, č. 33, s. 388.

¹⁶³ Guth-Jarkovský, Jiří: Z jižního Španělska. Rozpomínky z cest. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XVI/1888, č. 8, s. 87.

věci ještě horší.“¹⁶⁴ Poté co doplul do Malagy, nastoupil na vlak směřující do Granady, přičemž Guth-Jarkovský mířil do Alhambry. Při cestě vlakem vypráví o železniční dráze a o jejím přepadávání žebráky. Žebráci přepadávají nejen vlaky, ale i samotné cestující. „Na každé stanici houf žebráků přepadá vlak a cestující; beze všeho ostychu stoupnou na stupátko, derou se otevřeným oknem, ano, jsou-li otevřena i dvířka vagonu, bez rozpaků vtírají se až do samého kupé tak, že někdy nezbude než násilím tu bandu odehnat.“¹⁶⁵ Guth-Jarkovský vysvětluje, že s takovými žebráky by se cestovatelé neměli dávat do řeči, žebráci jsou velmi otrlí a nepřekáží jim ani četníci, kteří vlaky doprovází.

V roce 1890 vychází Guth-Jarkovského causerie z cest po Alžírsku. „Jasnomodré nebe nahoře, temně modrá hladina rozkošného moře Středozemského dole a teplé slunce prvního, jižního jara pěkně připravovaly dychtivou duši na třetí díl té naší hroudy zemské, domovinu to všeliké zvěře divoké, najmě lvů a černých lidí. Očekávali jsme, až zjeví se nám žlutavé břehy, posypané pískem, osamělá palma na žhavé skále a pod ní osamělý Berber v bílém burnuse. Avšak podivení naše roste, čím lépe rozeznáváme zelené svahy Atlasu a nejkrajnější jeho výběžky, na nichž ve zlatém slunci leskne se bílý Alžír...“¹⁶⁶ Úvodní citace nám zobrazuje tehdejší pohled na africký kontinent, který si obyvatelé vnitrozemského evropského státu představovali jako suchou, vyprahlou pustinu. Opak byl však pravdou a krajinu kolem Mitidže, alžírské nížiny, tak přirovnává přírodě v Českých zemích, konkrétně zmiňuje Českou Skalici. Zjišťujeme, že se na cesty opět vydal v období jara a možná proto byla při Guth-Jarkovského návštěvě krajina plná zeleně. „Kdo znáš na příklad louky u České Skalice a Ratiboře, snadno si představíš jak vypadá Mitidža, když vlastní fantasií, čeho ještě potřeba přidáš; jenže příkopy a příkopečky skalické zavodňují, v Mitidže zas odvodňují, proto ještě lépe Holandsko za příklad mohli bychom uvést.“¹⁶⁷ Při jízdách po krajině si všímá modernizaci kraje, informuje o vyměřování železniční dráhy, která povede z Blidy do Laguat. Není to ale jen krajina a dráha, všímá si taktéž obyvatel a při výkladu

¹⁶⁴ Guth-Jarkovský, Jiří: Z jižního Španělska. Rozpomínky z cest. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XVI/1888, č. 8, s. 87.

¹⁶⁵ Guth-Jarkovský, Jiří: Z jižního Španělska. Rozpomínky z cest. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XVI/1888, č. 18, s. 212.

¹⁶⁶ Guth-Jarkovský, Jiří: Mitidža. Causerie z cest. Píše Gaston Humbert. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XVIII/1890, č. 9, s. 101.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 102.

o politice a historickém kolonialismu přidává i politické narážky na Arabů, jež označuje jako lenochy a ovce, které nic nedělají a jen vysedávají na trzích. „S několika datlemi a smaženým kouskem masa někde v záhybu svého burnusu a bez peněz vychází každého rána ze svého duáru, stanové to vesnice, někde na trh, kde nic neprodává a nic nekupuje. Lenošit na trhu je přece zábavnější než lenošit doma.“¹⁶⁸ Při svých toulkách po alžírské krajině popisuje výhled na Středozemní moře, bohatou flóru a faunu a zmiňuje i místní legendy, jednou zakončuje i svůj cestopis po Mitidži a my se tak nedozvíme, kam jeho další cesta směřuje.

Další cestopisný text Guth-Jarkovský napsal pod svým jménem a vyšel v 34. čísle XIX. ročníku. Mlhavý obrázek od afrických břehů nesl název *Na ostrově Lotofagů* a pojednával o plavbě parníkem Ville de Madrid z Gabesu na východ k Džerbě a dále k Tripolisu, hlavnímu městu Libye. Poklidnou plavbu srovnává s plavbou Odyssea. „Ostatek nic nerušilo náš klid, neboť pravidelné dunění parního stroje bylo jako klepání mlýna: (...). Bylo teď docela jinak nežli tehda, kdy se tudy potloukal jeden z prvních cestovatelů světa. Devět dní a nocí zuřivá bouře zmítala bloudícím Odyssejem, který však přece ještě měl času dosti pozorovat v moři ryby; ty teď neměly pro mne zajímavosti a půvabu: byloť po dobré snídani.“¹⁶⁹ Ve svém příspěvku si všímá náboženských rozdílů mezi obyvateli Džerby od zbytku Tuniska, informuje čtenáře o historii Džerby a opět danou situaci s nadsázkou satiricky porovnává s Českými zeměmi. „Máme toho ne vzácné příklady v dějinách i národů jiných, že po hrdinských předcích, kteří i bez palcátů, pouze zpěvem válečným zaháněly své nepřátely. (...). Cizí můj host, který ode mne, cicerona, slyšel doposud jen samé nářky na utlačování a nepřátelství podivil se nemálo, že takoví hrdinové dají se utlačovat. Ukázal jsem mlčky na cedulku, pověšenou v okně, na níž písmem nesmělým a psaným tak jako prstem namočeným v inkoustě stálo: „Dnes plzeňské pivo“, s několika pravopisnými chybami. Všude, kde je cedulka podobného obsahu, tam Čechové bývají velice udatní.“¹⁷⁰ O podobnosti s Českými zeměmi, či srovnávání se zmiňuje i v dalších částech textu. V cestopisném obrázku neopomíná ani situaci s Židy, o kterých by se Guth-

¹⁶⁸ Guth-Jarkovský, Jiří: Mitidža. Causerie z cest. Píše Gaston Humbert. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XVIII/1890, č. 9, s. 102.

¹⁶⁹ Guth-Jarkovský, Jiří: Na ostrově Lotofagů. Mlhavý obrázek od afrických břehů. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XIX/1891, č. 34, s. 399.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 416.

Jarkovskými slovy nezmiňoval, ale že mají v místě zvaném Griga synagogu, k níž míří věřící z celého Tuniska, tak mu přišla zmínka o jejich životní situaci na místě. Na závěr se přiznává, že Džerbu navštívil příliš krátce na to, aby o ní mohl sepsat cestopis, a proto se rozhodl text nazvat pouhým *Mlhavým obrázkem*. „Viděl jsem Džerbu příliš krátce, než abych mohl o ní psát cestopis, – proto není toto víc než mlhavý obraz, jaký tane mi na mysli teď, kdy ostrov Lotofágů je už daleko, daleko ode mne, kdy džerbské háje stápejí se ještě v horkém vzduchu a mne tady ovívá chladný vítr, který vane přes strniska.“¹⁷¹

Další Guth-Jarkovského příspěvek vychází ve 24. čísle XX. ročníku, tedy v roce 1892. Cestopisný příspěvek Guth-Jarkovský nazývá stejnojmenně jako místo, které navštívil, Palermo. Zjistujeme, že v srpnu cestoval ze Syrakus do Palerma a celou cestu písemně zaznamenal. „V Bicocce, kde asi o polednách jsme přisedali čekající na vlak z Catanie, trpce pykal jsem za svoji neznalost poměrů sicilských.“¹⁷² Přiznává, že očekával velkolepé nádraží s úhlednou restaurací, ale vystoupil na pustém, osamělém nádraží a nejbližší město bylo v nedohlednu, sicilská nádraží vypadala všechna stejně jako v Bicocce. Guth-Jarkovský dodává, že Palermo je poslední zastávkou v jeho cestě po Sicílii. „Palermo bylo poslední sanici na tehdejší mé pouti, která začala Ajacciem a východním Alžírskem, táhla se Tuniskem přes Hipolis a Maltu zakončila Sicílií. Proto, nemaje už nic před sebou než přímou cestu z Palerma do svého prázdninového zátíší, Kostelce nad Orlicí, chtěl jsem v Palermě již odpočívat.“¹⁷³ Zjistujeme tak, že v *Lumíru* vyšly pouze jednotky cestopisných textů z této rozsáhlé pouti po Středomoří, dokonce vycházely několik let. Jestliže své cesty započal plavbou z francouzského Ajaccia do Alžírsko, v *Lumíru* vyšel pouze jediný text, který by mohl s cestou souviset, a to *Mitidža* z roku 1890. následný cestopisný příspěvek související s cestou mohl být *Mlhavý obrázek* z ostrova Lotofágů z roku 1891. Cesta přes Hipolis a Maltu v *Lumíru* tiskem nevyšla. Podíváme-li se do jiných periodik, všimneme si, že např. ve *Zlaté Praze* vyšel jeden cestopisný text v roce 1889 s názvem *Alžírské*

¹⁷¹ Guth-Jarkovský, Jiří: Na ostrově Lotofágů. Mlhavý obrázek od afrických břehů. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XIX/1891, č. 34, s. 418.

¹⁷² Guth-Jarkovský, Jiří: Palermo. Z denníku svých cest. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XX/1892, č. 24, s. 281.

¹⁷³ Tamtéž, s. 282.

*obrázky*¹⁷⁴, další cestopisný příspěvek *Bône a Tebessa*¹⁷⁵, pojednávající o cestách po Alžírsku, vyšel až v roce 1892. Pod pseudonymem Gaston Humbert ve *Zlaté Praze* naopak vyšlo několik textů z přímoří Tuniska a Libye.¹⁷⁶ Na ukázkách periodik tak lze vypožorovat, že pravidelného vydávání se cestopisné texty Jiří Guth-Jarkovského ze jmenované pouti po Středomoří nedočkaly.

Nejednalo se však o jedinou pouť po Středomoří, kterou Guth-Jarkovský podnikl. O tři roky později v *Lumíru* vyšel cestopisný text *Korfu* s podtitulem *Etapa z Mediterraneje*. Dozvídáme se, že pluje z Rjegy a z paluby sleduje Pantokrator a Stavro-Vuni. Guth-Jarkovský opravdu mohl během plavby sledovat horu Pantokrator, avšak nedokážeme přesně určit, co je Stavro-Vuni v případě ostrova Korfu, mohlo by se ale jednat o Stavros, město na poloostrově Chalkidiky, jež je vystavěno na kopcích, nikoli Stavro-Vuni, klášter na ostrově Kypr. Během plavby proplová kolem majáku Tignoso až do zálivu Butrinto přes kanál di Corfu. „Už jsme docela blízko a srdce se směje nad tím krajem, obetkaným krásou přírody a konturami starých bájí, jež vžily se nám v mysl až tak tuze, že jsou nám skoro událostmi dějinnými, jež nikdo nám nevyrvé ze srdce. Vezměte Řecku jeho Olymp, těmhle krajům Odysseu – a jakobyste indické tanečníci strhli poloprůhledný její závoj, který ji činí tak nesmírně svůdnou...“¹⁷⁷ Jsou to právě citace veršů z Homérovy Odyssey, jež doprovází celý cestopisný příspěvek. Konkrétně se jedná o úryvky plavby kolem Korfu a Guth-Jarkovský se snaží putovat v Odysseových stopách.¹⁷⁸ Nejenže Korfu srovnává s Homérovým textem, ostrov srovnává i s jinými místy nejen v Řecku, ale s místy ze všech svých vykonaných poutí. „S jinými kraji bezděky toto srovnávám...Korsika, která asi nejdřív podobností svou na mysl se mi vybaví, snad ještě velkolepější, – pak kontrastem kraje norské a jiné ještě, – ale ty všechny proti těmto břehům němý jsou a nemluví. Pak to zvláštní

¹⁷⁴ Guth-Jarkovský, Jiří: Alžírské obrázky. In: *Zlatá Praha II. Obrázkový týdeník pro zábavu a poučení*. Roč. IX/1888–1889, obsah.

¹⁷⁵ Guth-Jarkovský, Jiří: Bône a Tebessa. Obrázek z Alžírsko. In: *Zlatá Praha II. Obrázkový týdeník pro zábavu a poučení*. Roč. IX/1891–1892, obsah.

¹⁷⁶ Humbert, Gaston: Lazebníci v Tunisu. Feuilleton z cest; Humbert, Gaston: Tripolis. Z prázdninového výletu do Afriky. In: *Zlatá Praha II. Obrázkový týdeník pro zábavu a poučení*. Roč. IX/1891–1892, obsah.

¹⁷⁷ Guth-Jarkovský, Jiří: Korfu. Etapa z Mediterraneje. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XXIII/1895, č. 20, s. 237.

¹⁷⁸ Podrobněji. „... město, kolem něhož ohrada věžná jest vysoká, pěkný pak přístav města s obou stran, přístup těsnozemý... (Od. VI. 263–265.)“. Guth-Jarkovský, Jiří: Korfu. Etapa z Mediterraneje. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XXIII/1895, č. 20, s. 238.

světlo průsvitné a přec zamžené – to jen tady jsem vídal...“¹⁷⁹ Srovnání se nevyhnuly ani České země. Během plavby na další dobrodružství kanálem di Corfu k Patrasu, spatřil z bastionu vypuštěnou raketu, jejíž červenožluté světlo se zarylo do tmy vysoko na nebi, a vzpomněl si na kasárny v Pošumaví, kde se podobným signálem svolávají vojáci do akce.

Poslední zmínka v *Lumíru* o cestách Guth-Jarkovského pochází z XXIV. ročníku, v němž vyšla cestopisná črta *Efesos*, která byla vydána pod pseudonymem Antonín Záruba-Hustiřanský. Guth-Jarkovský popisuje, jak v létě v době pobytu v Izmiru podnikl výlet do Efesu, kam se rozhodl jet vlakem. „Ráno o hodině sedmé, dne celkem lhostejno kterého, proplétám se uličkami severní čtvrti francké a potom řecké města Smyrny k nádraží Ottoman Smyrna and Aïdin Railway – už z tohoto úředního názvu dráhy anglické.“¹⁸⁰ Na pokladně si koupil lístek do stanice Ajasuluk, která je nejbližší Efesu. Jízdenka stála 72 piastrů, přibližně 8 zlatých, za cestu první třídou. Guth-Jarkovský vysvětluje rozdíly mezi třídami následovně. „Z toho nikdo nesud', že jsem snad nějaký kníže pán anebo ministr: ale jeti ve třídě třetí není dobře možno pro horko v úzkých těch kompartimentech, pro domácí společnost velmi málo čistou a pro blechy, a třídy druhé ve smyslu našem pro člověka tak prostředního, jakým jsem, není. Je to zde tak jako při většině těch orientálních drah: třída jedna zvaná první pro Evropany, druhá, zvaná třetí, pro obyvatelstvo domorodé, beroucí v úvahu jen rychlost dopravního prostředku, nikoli pohodlí.“¹⁸¹ Vzdálenost z Izmiru do Sencuku (Ajasuluku) činí necelých 80 kilometrů a cesta trvala přibližně dvě hodiny. Cestou Guth-Jarkovský popisuje kupé a informuje o tamních zvycích cestování, že ženy cestují v samostatných kupé. Zemi obecně hodnotí pouze z půle civilizovanou, která úpí pod tureckou vládou. Při jízdě po železniční trati pozoruje tureckou krajinu a zmiňuje Ovidia, Homérovu Iliadu nebo Vergiliovu Aeneidu, kterou dokonce cituje v latině.¹⁸² Dále popisuje, jak je z návštěvy Efesu je zklamán, poněvadž z akropole nic nezbylo. Z naštvaní odmítl několik dalších cest po okolí, následně toho však zalitoval. Na závěr proto

¹⁷⁹ Guth-Jarkovský, Jiří: Korfu. Etapa z Mediterraneje. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XXIII/1895, č. 21, s. 255.

¹⁸⁰ Záruba-Hustiřanský, Antonín: Efesos. Nepatrná črta z cest. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XXIV/1896, č. 4, s. 40.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 41.

¹⁸² Podrobněji. Záruba-Hustiřanský, Antonín: Efesos. Nepatrná črta z cest. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XXIV/1896, č. 4, s. 41.

konstatuje, že ačkoliv je Efesos důležitý pro historiky a archeology, pro turisty nemá žádný význam. „- neznamená skoro nic pro turistu, který se honí po silných dojmech a něco chce vidět.“¹⁸³

O cestách Guth-Jarkovského se čtenáři mohli dočíst naposledy v roce 1898, ve 20. čísle, vyšla jeho poslední črta z cest s názvem *V kraji Islandanů*. Guth-Jarkovského *Efesos* je dokonce jedním z posledních cestopisných textů ze Středomoří v námi sledovaném období.

Poslední cestopisný příspěvek ze Středomoří

Poslední text ze Středomořských poutí vyšel z pera Julie Emingerové. Její text vyšel ve stejném ročníku jako Guth-Jarkovského cestopisná črta *Efesos*, tedy ve XXIV. ročníku roku 1896.

Julie Emingerová se narodila v roce 1860 v Praze. Byla učitelkou jazyků, autorkou jazykových učebnic, překladatelkou a autorkou časopiseckých článků. V roce 1937 napsala a vlastním nákladem vydala knihu *Jak se cestovalo po Španělsku před 40 lety*.¹⁸⁴ Zemřela v roce 1943 v Praze. V roce 1896 se v Lumíru objevila její upomínka z cest přes Gibraltar. Při její návštěvě Gibraltarů se však zbořil tunel trati a Emingerová tak nemohla na svých cestách dále pokračovat. Neexistovalo žádné spojení s protějším břehem, jeden parník byl ztracen a druhý nepřišel. Emingerová byla nucena plout do Algecirasu, tam využít poštovský vůz do San Fernanda a odtud po železnici do Cádiz. Cesta byla velmi náročná a zdlouhavá. „Za čiré tmy vjíždí diligence do San Fernanda. Vlak, který dnes večer do Cádiz nás měl dopravit, dávno odjel. (...). Čtrnáctihodinnou touto jízdou v předpotopní diligenci skončili jsme šťastně výlet svůj na Gibraltar.“¹⁸⁵

¹⁸³ Záruba-Hustiřanský, Antonín: Efesos. Nepatrná črta z cest. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XXIV/1896, č. 6, s. 62.

¹⁸⁴ Emingerová, Julie: *Jak se cestovalo po Španělsku před 40 lety*. Praha, 1937.

¹⁸⁵ Emingerová, Julie: Calpe. Upomínka z cest. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XXIV/1896, č. 14, s. 165.

Závěr

V diplomové práci jsme se zabývali původními cestopisnými texty ze zahraničí se zaměřením na Středomoří, které vycházely v periodiku *Lumír* mezi léty 1851–1914. Období, které jsme sledovali je známo jako tzv. dlouhé devatenácté století, jež přineslo dramatické změny nejen v možnostech, ale i způsobech cestování, což neovlivnilo pouze samotné cestovatele, nýbrž celou společnost. Klíčovým prvkem v revoluci cestování byl rozvoj železnic a parníků. Cestovatelé se ve svých zápiscích často zmiňovali o různých způsobech přepravy, které využívali při svých cestách po Středomoří. Popisovali plavby na parolodích, které byly klíčové pro překonávání mořských úseků, na méně dostupných místech stále využívali vozy tažené zvířaty, jízdu na koních či mezcích, a v některých případech i pěší turistiku. S rozvojem železnice v 19. století se stala důležitým dopravním prostředkem také vlaková doprava, která umožňovala rychlejší a pohodlnější přesuny mezi významnými městy a regiony. Veškeré způsoby dopravy odrážely nejen technické možnosti dané doby, ale také jednotlivé kulturní zvyklosti.

Pro naši práci bylo důležité si uvědomit složitost jednoznačného vymezení pojmů cestopis a cestovatel. V diplomové práci jsme předložili několik odborných publikací, které se pokoušely o vymezení pojmu cestopis. Podobné analýzy se dostalo i pojmu cestovatel. Na zacházení s opozicí cestovatel – turista se zaměřil i Jonathan Culler v kapitole *The Semiotics of Tourism* své rozsáhlejší studie *Framing the Sign*.¹⁸⁶ Culler sleduje rozdílnou interpretaci turistů a cestovatelů napříč cestovní literaturou 19. a počátku 20. století. Pro naši práci bylo důležité potvrzení, že snahy o vymezení pojmů cestovatel a turista se nesly napříč cestovatelskými příručkami, které byly psány cestovateli. Byli to samotní cestovatelé, kteří uměle vytvořili opozici cestovatel – turista, aby své postavení povýšili nad lidmi, kteří pobývají v hotelích a turistických resortech, a proto se nejedná o historickou kategorii.

Naším dílčím cílem bylo prozkoumat, jak často cestopisy v *Lumíru* vycházely, a zda měly cestopisné texty vlastní rubriku. Proto bylo důležité utvořit kulturně-historický kontext vzniku a následného fungování samotného periodika.

¹⁸⁶ Culler, Jonathan: *Framing the Sign. Criticism and its Institutions*. Norman, University of Oklahoma Press, 1988. [Dostupné online: <https://web.mit.edu/allanmc/www/culler1.pdf>]

Lumír v době svého fungování vycházel ve třech etapách (1851–1863; 1865–1866; 1873–1940). Provedli jsme charakteristiku jednotlivých etap a zjistili jsme, že postavení cestopisných příspěvků v časopisu bylo podřazeno básním a povídkám. Zatímco básně a povídky měly vlastní rubriky, cestopisné příspěvky vycházely spolu s historickými a geografickými články v jedné společné rubrice. Cestopisy tak byly chápány jako odborné články či studie a nebyl na ně kladen takový důraz jako na krásnou literaturu.

Časopis *Lumír* vyšel celkem v 58 ročnících. Zatímco poezii a prózu můžeme nalézt v každém ročníku, původní cestopisné texty vyšly pouze v 36 ročnících. Z výzkumu vyplývá, že periodikum bylo zaměřeno převážně na krásnou literaturu, která se vyskytovala v každém vydaném čísle. Básně i povídky byly umístěny do samostatných rubrik, zatímco cestopisné texty byly spolu s geografickými a historickými příspěvky zařazeny pod rubriku *Články*. Důležitost, jež byla kladena na původní básně, dokazuje i jejich počet, který dosahoval průměrně 52 původních básní v jednom ročníku. Cestopisných textů vycházelo podstatně méně, a to průměrně 3 cestopisné příspěvky ze zahraničí v jednom ročníku a cestopisného příspěvku do oblasti Středomoří se mohli čtenáři dočkat průměrně pouze v jednom případě v ročníku.¹⁸⁷

Celkem bylo publikováno 137 původních cestopisných textů, 85 cestopisů bylo napsáno ze zahraničí mimo Středomoří. Ze středomořské oblasti vyšlo tiskem 52 cestopisných příspěvků, tedy pouze 38 % cestopisných textů pocházelo ze Středomoří. Z 52 cestopisů ze Středomoří byl pouze jediný text napsán ženou, Julií Emingerovou. Zbylé cestopisné texty byly napsány mužskými cestovateli. Převážná většina příspěvků byla publikována pod vlastním jménem autora, pouze dva příspěvky byly napsány pod Guth-Jarkovského pseudonymy a jeden příspěvek J. Hausmanna byl zveřejněn pod pseudonymem J. H. Hořínský. V *Lumíru* taktéž vyšel jeden anonymní cestopisný příspěvek a jeden text byl zveřejněn pod iniciálou –K.¹⁸⁸

Naším dalším cílem bylo zmapovat, do jakých oblastí Středomoří cestopisci zamířili. V *Lumíru* byla v námi sledovaném období nejnavštěvovanější oblastí

¹⁸⁷ Podrobněji příloha č. 4.

¹⁸⁸ Podrobněji přílohy č. 1 a 2.

Středomoří Itálie, 18 cestopisných příspěvků pocházelo z oblasti Apeninského poloostrova. Pro Apeninský poloostrov je charakteristická mytická povaha navštíveného místa, nacházejí se zde místa, která plní předpoklady stát se literárními mýty, nejen příroda, ale i historická města a nejvýznamnějším městem byla samotná metropole Řím. Josef Wüsch Itálii v jednom ze svých cestopisů nazývá „zemí umění.“¹⁸⁹ J. Hausmann ve *Výcházce na Vesuv* Itálii označuje jako evropský ráj.¹⁹⁰ Druhou nejnavštěvovanější oblastí bylo Řecko, v *Lumíru* vyšlo 5 cestopisných textů z oblasti řeckých ostrovů. Cestovatelé chtěli navštívit místa spojená s antickými hrdiny a řeckou mytologií, chtěli spatřit místa spjatá s nejvýznamnějšími antickými řeckými filozofy, literáty a umělci, jež položily základy antické kultury.

Na základě informací o navštívených místech jsme zjistili, že cestovatelé, kteří o svých cestách informovali čtenáře *Lumíru*, byli akademicky vzdělaní autoři. Největšího množství příspěvků se dostalo spisovatelům a pedagogům, jejichž výsledný počet dosahuje 60 %. Nepřehlédnutelné je i obsazení akademických profesorů, jež čítalo 20 %. Na základě dat můžeme tvrdit, že cestopisná literatura zaměřená na Středomoří byla nejčastěji tvořena akademicky vzdělanými autory, což poukazuje na význam intelektuální úrovně autorů cestopisů devatenáctého století.

V poslední části výzkumu jsme se věnovali jednotlivým osobnostem, které do *Lumíru* přispívaly svými cestopisy nejčastěji. Vytvořili jsme synopse cestopisných textů J. S. Tomíčka, K. Mansveta, J. Wünsche a J. Guth-Jarkovského. Zaznamenali jsme jejich konkrétní trasy na základě publikovaných textů. Všimli jsme si způsobu jejich cestování, a zda zmiňovali i jiné spolucestující. Vypozorovali jsme, jak se snažili procestovaná místa přiblížit českým čtenářům, konkrétně přírodu i města přirovnávali k českým místním pojmům.

J. S. Tomíček přispěl do *Lumíru* dvěma *Poutěmi po Řecku*, jedná se o totožné názvy dvou cestopisných textů, které byly vydány v V. a VI. ročníku. Budeme-li k textům přistupovat jako k jednomu celku, můžeme snadno vypozorovat popis cesty. Tomíček svou řeckou pout' započal ve městě Tripolis a

¹⁸⁹ Wüsch, Josef: Na Ligurii. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. V/1877, č. 27, s. 423.

¹⁹⁰ Hausmann, J: Výcházka na Vesuv dne 11. dubna 1853, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. I/1853, č. 47, s. 1118.

pokračoval dále k městu Nauplion. Tomíčková cesta dále pokračovala do Messénie, odkud se vydal na jonické ostrovy. Tomíček si na svých cestách všímal spíše přírodních úkazů, historií a mytologií daných oblastí.

Na rozdíl od cest J. S. Tomíčka, u K. Mansveta jsme nedokázali vyčíst systematickou cestu po Středomoří, jelikož každý cestopisný příspěvek byl psán z odlišné země podle toho, kam Mansvet cestoval jako inspektor arcivévod. Zároveň Mansvetovy cesty po Blízkém východě nebyly tak vzdálené jako u Tomíčka. Mansvet cestoval především mezi městy v dnešních státech Palestina, Izrael a Jordánsko. Mansvet si se svými společníky musel platit ozbrojenou ochranu kvůli častým loupežným přepadením, která jim hrozila, a dokonce v cestopisných listech popsal několik situací, kdy se svými společníky uslyšeli výstřely a v dáli viděli loupeživé muže na koních.¹⁹¹ Tomíček se naopak mezi řeckými ostrovy přepravoval na parolodi či menších loďkách a jediným nepřítelem mu mohlo být nevyzpytatelné přímořské počasí.

J. Wünsch na svých cestách roku 1883 našel dosud neznámý nápis klínovým písmem a objevil pramen řek Eufratu a Tigridu. V cestopisném textu *Mezi nebem a mořem* se čtenáři mohli dočíst o Wünschově cestě z Jeruzaléma do Jaffy, odkud cestoval do Bejrútu a dále do Malé Asie. Právě na této výpravě Malou Asií nedaleko perských hranic ve vesničce Salachany objevil pramen řek. Wünsch do *Lumíru* přispěl 17 cestopisnými texty, přičemž jsme si povšimli různé důležitosti či atraktivnosti, kterou jim redakce v *Lumíru* přisuzovala. Většina cestopisných textů se nacházela ve středu čísla, setkali jsme se však s jedním příspěvkem, *San Marino*, jenž byl vytištěn na první straně čísla. Postupně byly od roku 1879 Wünschovy cestopisy z cest po Středomoří tištěny pouze jako fejetony. Zprvu byly jako fejetony tištěny *Obrázky z Říma*, najdeme ale i cestopisy z paluby Neapolského zálivu či Istrie, které byly také zařazeny pod rubriku fejetonu. Důvod může být prostý, tedy že cestopisné texty byly příliš krátké na to, aby byly zveřejněny jako běžné články. Přesto některé Wünschovy cestopisné fejetony obsáhly dvě strany textu a mohly být vydány v rubrice *Články* jako veškeré cestopisné příspěvky.

¹⁹¹ Mansvet, Kvido: Z Jerusalema do Jericha. In: *Lumír. Týdenník zábavný a poučný*. Roč. III/1875, č. 13, s. 141.

Poslední synopse cestopisů patřila Guth-Jarkovskému. V časopise *Lumír* vyšlo celkem sedm Guth-Jarkovského cestopisných příspěvků ze Středomoří. Guth-Jarkovský vydával cestopisné texty pod řadou pseudonymů a šifer. V *Lumíru* však přispíval z větší části pod svým pravým jménem. Setkali jsme se pouze se dvěma příspěvky napsanými pod pseudonymy. V prvním případě se jednalo o *Causerii z cest: Mitidža* napsanou pod pseudonymem Gaston Humbert z roku 1890. V druhém případě se jednalo o *Nepatrnou črtu z cest: Efesos* vydanou roku 1895 pod pseudonymem Antonín Záruba Hustiřanský, zároveň se jednalo o poslední Guth-Jarkovského cestopis, který byl v *Lumíru* publikován. Poslední text ze středomořských byl napsán Julií Emingerovou. Její text vyšel v XXIV. ročníku roku 1896. Emingerová byla jedinou a autorkou cestopisu ze Středomoří, který byl v *Lumíru* v námi sledovaném období publikován. Zároveň její *Upomínka z cest* uzavřela vydávání cestopisů v období dlouhého devatenáctého století v *Lumíru*.

V naší práci jsme se pokusili ukázat různorodost cestopisných textů ze Středomoří a pokusili jsme se dokázat důležitost cestopisné produkce v české časopisecké literární tvorbě 19. století. Doufáme, že jsme analýzou alespoň malou měrou přispěli k obohacení literárněvědného bádání na poli výzkumu zaměřeného na cestopisné texty ze Středomoří a nabídli podněty k úvahám nad cestopisnými texty ze Středomoří publikovanými v českých periodikách.

Příloha č. 1: Soupis všech cestopisných textů ze Středomoří
v periodiku *Lumír* mezi lety 1851–1914

Rok vydání	Číslo	Jméno	Název	Dnešní oblast	Forma	Strany
1853/3	19	Anonym	<i>Návštěva v Dubici v Bosně</i>	Bosna a Hercegovina	Dopis	448–450
1853/3	47, 48	J. Hausmann	<i>Vycházka na Vesuv dne 11. dubna 1853</i>	Itálie	Výjimky ze spisu	1118–1121, 1143–1147
1854/4	44, 45	–K	<i>Zpomínky na Damašek</i>	Sýrie		1049–1051, 1073–1076
1855/5	41, 42, 43	J. S. Tomíček	<i>Pouti po Řecku</i>	Řecko		974–978, 996–1002, 1017–1022
1855/5	47, 49	J. Jílek	<i>Ze severní Afriky</i>	Egypt	Dopis	1124–1125, 1169–1172
1856/6	14, 15, 16, 17, 18, 19	J. S. Tomíček	<i>Pouti po Řecku</i>	Řecko		324–328, 347–351, 372–377, 394–398, 424–426, 445–449
1873/1	35, 38, 41, 43, 45, 48, 49	K. Mansvet	<i>Listy z Baleárských ostrovů</i>	Španělsko	Článek	417–418, 452–454, 488–490, 512–514, 535–537, 573–574, 584–586
1874/2	6, 7	K. Mansvet	<i>Z ostrova Cypru</i>	Kypr	Cestovní list	67–69, 78–81

1874/2	15	B. Schnirch	<i>Z Říma do Assissi</i>	Itálie	Fejeton	178
1874/2	25, 26	B. Schnirch	<i>Carrara</i>	Itálie		296–297, 303–305
1874/2	33, 35, 37	K. Mansvet	<i>Balbek a Damašek</i>	Libanon / Sýrie	Cestopisný obrázek	395–397, 421–423, 443–445
1875/3	11, 12, 13, 14	K. Mansvet	<i>Z Jerusalema do Jericha</i>	Palestina / Izrael	Cestopisné listy	127–129, 140–142, 151–153, 166–167
1875/3	26	K. Mansvet	<i>Od břehů Mrtvého moře</i>	Jordánsko		316–318
1875/3	28, 31, 33, 35	K. Mansvet	<i>Pod stany</i>	Jordánsko		340–342, 384–386, 407–408, 429–430
1875/3	36, 40	J. Holeček	<i>Návštěva u povstalců hercegovských</i>	Bosna a Hercegovina		439–440, 490–492
1875/3	47, 48	F. Herites	<i>Výlet na Korsiku</i>	Francie	Cestovní deník	570–573, 583–585
1876/4	19	J. Wunsch	<i>Bosporus</i>	Bospor		327–329
1876/4	35	J. Wunsch	<i>V Archipelagu</i>	Turecko		596–599
1877/5	11	J. Wunsch	<i>Marmara Demisi</i>	Marmarské moře	Obrázek z cest	164–166
1877/5	15	O. Hostinský	<i>Italská krajina</i>	Itálie	Cestovní dojmy	228–231
1877/5	27	J. Wunsch	<i>Na Ligurii</i>	Ligurské moře		422–423
1877/5	34	J. Wunsch	<i>Padova</i>	Itálie		533–535
1878/6	4	J. Wunsch	<i>Coloseum</i>	Itálie	Obrázek	54–57

1878/6	7, 8, 9	O. Hostinský	<i>Před rokem. Upomínka na římský karneval</i>	Itálie	Fejeton	110–112, 126–128, 142–144
1878/6	11	J. Wunsch	<i>Na Vesuv</i>	Itálie		168–171
1878/6	22	F. Vejdovský	<i>Na Krasu</i>	Itálie		347–350
1878/6	26	J. Wunsch	<i>Capri</i>	Itálie		408–411
1878/6	32, 33, 34	J. Wunsch	<i>San Marino</i>	San Marino		497–500, 513–515, 532–534
1879/7	16	J. Wunsch	<i>Capitol</i>	Itálie	Obrázek	255–256
1879/7	19	J. Wunsch	<i>Forum</i>	Itálie	Obrázek	303–304
1879/7	21	J. Wunsch	<i>Ischia</i>	Neapolský záliv	Fejeton	335–336
1880/8	34	J. Wunsch	<i>Zader</i>	Chorvatsko		533–537
1881/9	19	J. Wunsch	<i>Fuori le mura</i>	Itálie	Obrázek	296–298
1881/9	30	J. Wunsch	<i>Neapol</i>	Itálie		471–473
1882/10	4	J. Wunsch	<i>Capo d'Istria</i>	Istrie	Fejeton	63–64
1883/11	2	J. Wunsch	<i>Mezi nebem a mořem</i>	Izrael / Libanon		19–21
1887/15	22, 23, 24	J. Kořenský	<i>V korsických horách</i>	Francie		328–331, 338–341, 351–354
1887/15	29, 30, 31, 32	J. Guth- Jarkovský	<i>Črty ze Španělska</i>	Španělsko	Črta	409–411, 422–423, 437–438, 449–450
1888/16	8, 9, 10, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 33, 34, 35, 36	J. Guth- Jarkovský	<i>Z jižního Španělska</i>	Španělsko	Vzpomínky	87–88, 103– 104, 113– 114, 211– 213, 223– 225, 235– 237, 248–

						249, 259– 260, 271– 272, 387– 389, 402– 404, 412– 414, 427– 428
1890/18	9, 10	J. Guth- Jarkovský	<i>Mitidža</i>	Alžírsko	Causerie	101–102, 111–112
1891/19	34, 35	J. Guth- Jarkovský	<i>Na ostrově Lotofagů</i>	Tunisko	Obrázek	399–402, 416–419
1892/20	1, 2	E. Fait	<i>Na vlnách nilských</i>	Egypt	Vzpomínky	9–11, 17–18
1892/20	24, 25	J. Guth- Jarkovský	<i>Palermo</i>	Itálie	Deník	281–283, 294–297
1892/20	29, 30, 31, 32	E. Fait	<i>Z Assiutu do Luksoru</i>	Egypt	Vzpomínky	340–342, 352–354, 364–366, 375–377
1893/21	13	A. Voldřich	<i>Kairo</i>	Egypt		149–151
1893/22	4, 5, 6	E. Fait	<i>Vzpomínky z Afriky</i>	Alžírsko	Vzpomínky	39–41, 54– 55, 70–71, 78–79
1894/23	1, 2	J. Pečírka	<i>Kalný příboj</i>	Řecko		6–9, 15–17
1895/23	20, 21, 22	J. Guth- Jarkovský	<i>Korfu</i>	Řecko		237–238, 254–255, 261–263
1895/23	34, 35	J. Šťastný	<i>Athénské vycházky</i>	Řecko		401–402, 413–415, 433–434
1895/24	4, 5, 6	J. Guth- Jarkovský	<i>Efesos</i>	Turecko	Črta	40–42, 52– 54, 61–62

1895/24	9, 10	E. Jelínek	<i>Torbole</i>	Itálie	Deník	97–99, 112–115
1896/24	14	J. Emmingerová	<i>Calpe</i>	Španělsko	Vzpomínka	161–165

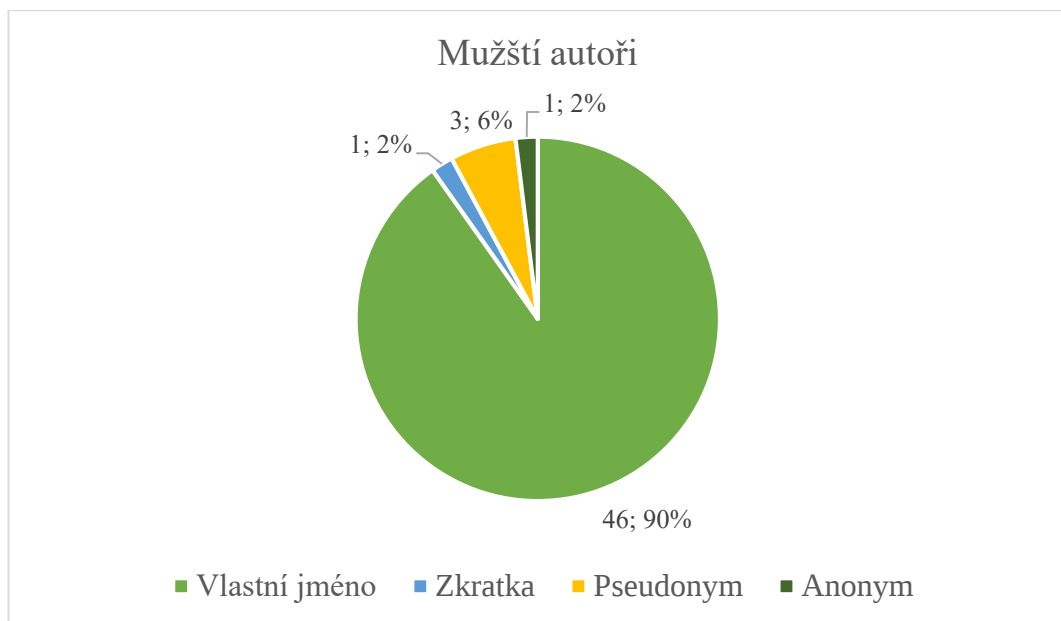
Příloha č. 2: Poměr cestopisných textů ze Středomoří

Na základě soupisu všech cestopisných příspěvků ze Středomořské oblasti můžeme konstatovat, že cestopisci nejnavštěvovanější oblastí byla Itálie, z 52 cestopisů je 16 textů přímo z oblasti Itálie, pokud bychom přidali cestopisy ze San Marina a Neapolského zálivu, výsledný počet cestopisných textů by dosahoval 18. Druhou nejnavštěvovanější oblastí je Řecko. Třetí nejnavštěvovanější destinace byly Španělsko a Egypt.



Příloha č. 3: Soupis autorství

V Lumíru během tří etap působení vyšlo 52 cestopisných příspěvků z oblasti Středomoří, jeden byl napsán ženou. Převážná většina příspěvků byla publikována pod vlastním jménem autora, konkrétně 90 %. Mezi 6 % se dělí dva příspěvky psány pod Guth-Jarkovského pseudonymy a příspěvek J. Hausmanna pod pseudonymem J. H. Hořínský. Konečná 4 % si rovným dílem dělí jeden anonymní text z roku 1853 a jeden cestopisný text psaný pod iniciálou –K.

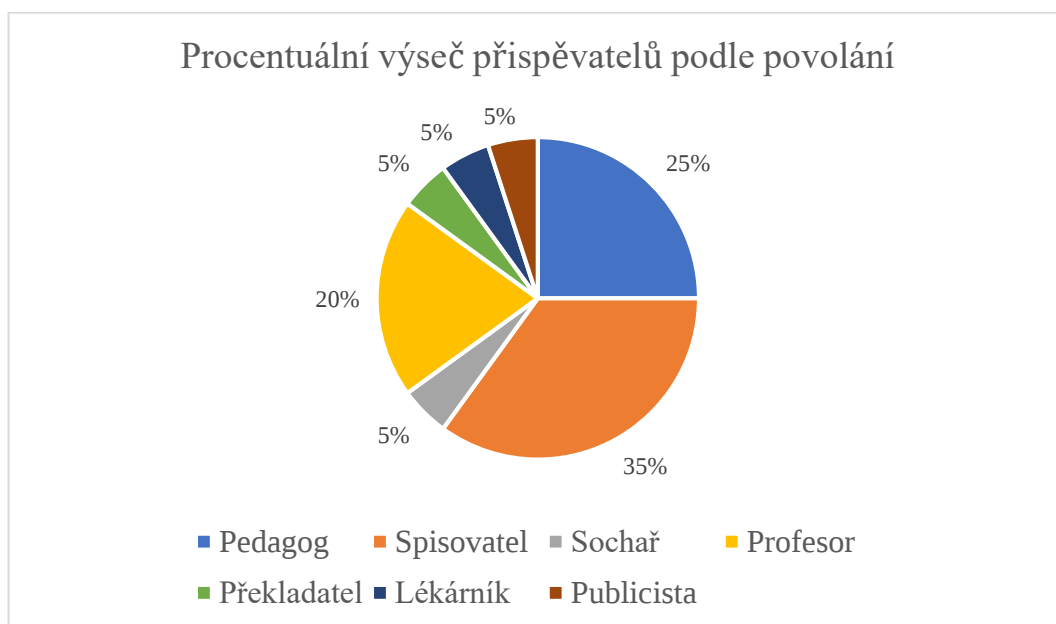


Příloha č. 4: Rozdělení autorů podle povolání

Autor	Povolání
E. Fait	Pedagog
J. Guth-Jarkovský	Pedagog, spisovatel
J. Hausmann	Spisovatel
F. Herites	Lékárník, spisovatel
J. Holeček	Spisovatel
O. Hostinský	Profesor
-K ¹⁹² .	
J. Kořenský	Pedagog, spisovatel
K. Mansvet	Spisovatel
J. Pečírka	Profesor (historik)
B. Schnirch	Sochař
J. S. Tomíček	Redaktor, spisovatel
F. Vejdovský	Profesor (zoolog)
J. Wunsch	Profesor
J. Šťastný	Pedagog, překladatel
E. Jelínek	Publicista, prozaik
J. Emingerová	Pedagožka

¹⁹² Není jisté, kdo se za iniciálou skrývá, proto autor nebude započítán do výsledného grafu níže.

Na základě údajů o autorech cestopisů jsme sestavili graf zaznamenávající poměr cestopisných textů ze Středomoří podle povolání všech 16 přispěvatelů. Největšího množství příspěvků se dostalo spisovatelům a pedagogům, jejichž výsledný počet dosahuje 60 %. Nepřehlédnutelné je i obsazení akademických profesorů, jež čítalo 20 %. Z dat vyplývá, že cestopisná literatura zaměřená na Středomoří byla nejčastěji tvořena autory z akademického prostředí.

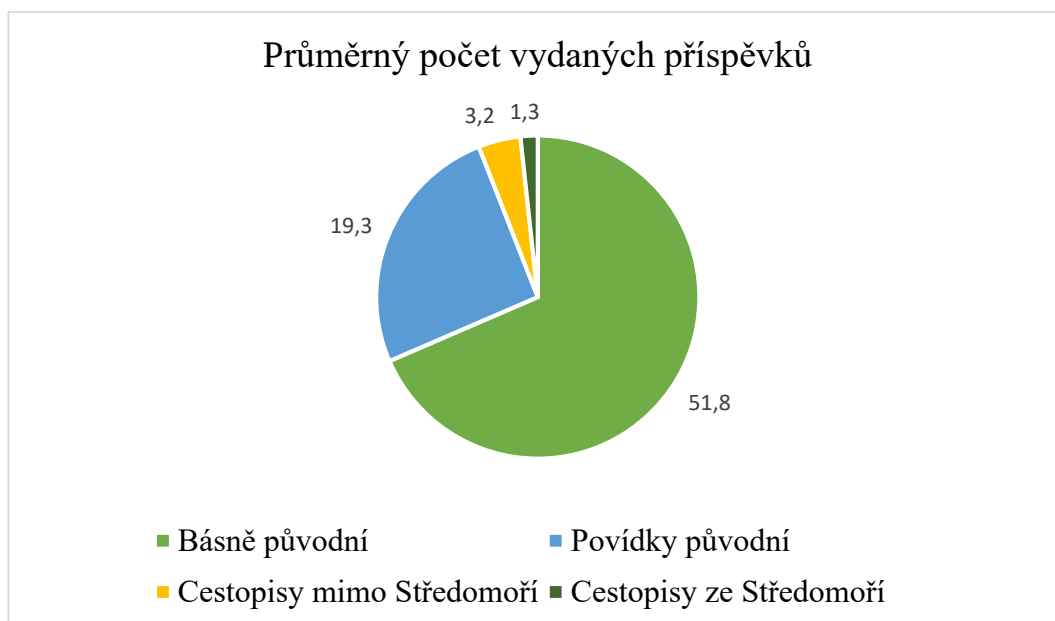


Příloha č. 5: Poměr cestopisných textů vůči ostatním textům

Časopis *Lumír* vyšel celkem v 58 ročnících. Zatímco poezii a prózu nalezneme v každém ročníku, původní cestopisné texty vyšly pouze v 36 ročnících. Z dat vyplývá, že periodikum bylo zaměřeno převážně na krásnou literaturu, která se vyskytovala v každém vydaném čísle. Básně i povídky byly umístěny do samostatných rubrik, zatímco cestopisné texty byly spolu s geografickými a historickými příspěvky zařazeny pod rubriku *Články*¹⁹³. Největší důležitost však byla kladena na původní básně, kterých bylo průměrně vydáváno 52 v ročníku. Nejhojněji byly básně vydávány v XIX. ročníku, kdy bylo publikováno 140 původních básní. Naopak nejméně básní bylo vydáváno v první etapě *Lumíru*, počet básní dokonce nedosahoval průměru. Povídek bylo publikováno podstatně méně než básní, nejvíce jich bylo vydáno v XI. ročníku, v němž bylo publikováno 36 původních povídek. Cestopisné texty mimo Středomoří se průměrně vyskytovaly

¹⁹³ Výše v textu jsme se již zmínili o častých změnách názvu rubriky.

pouze tři v jednom ročníku. Cestopisný příspěvek ze Středomoří se průměrně objevoval pouze jeden v celém ročníku.



Primární literatura

ADÁMEK, K.: Cestopisné paběrky. In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. II/1866, č. 22, s. 342–344.

ANONYM: Návštěva v Dubici v Bosně. In: *Lumír, belletristický týdeník*. Roč. III/1853, č. 19, s. 448–450.

ELGART, K.: Na Ďumbír. In: *Lumír. Časopis pro literaturu a umění*. Roč. XXVII/1899, č. 21, s. 242–244.

EMMINGEROVÁ, J.: Calpe. Upomínka z cest. In: *Lumír, časopis zábavný a poučný*. Roč. XXIV/1896, č. 14, s. 161–165.

FAIT, E.: Na vlnách nilských. In: *Lumír, časopis zábavný a poučný*. Roč. XX/1892, č. 1, 2, s. 9–11, 17–18.

FAIT, E.: Vzpomínky z Afriky. In: *Lumír, časopis zábavný a poučný*. Roč. XXII/1893, č. 4, 5, 6, s. 39–41, 54–55, 70–71, 78–79.

FAIT, E.: Z Assiutu do Luksoru. In: *Lumír, časopis zábavný a poučný*. Roč. XX/1892, č. 29, 30, 31, 32, s. 340–342, 352–354, 364–366, 375–377.

GUTH-JARCOVSKÝ, J.: Črty ze Španělska. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XV/1887, č. 29, 30, 31, 32, s. 409–411, 422–423, 437–438, 449–450.

GUTH-JARCOVSKÝ, J.: Efesos. Nepatrná črta z cest. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XXIV/1896, č. 4, 5, 6, s. 40–42, 52–54, 61–62.

GUTH-JARCOVSKÝ, J.: Korfu. Etapa z Mediterraneje. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XXIII/1895, č. 20, 21, 22, s. 237–238, 254–255, 261–263.

GUTH-JARCOVSKÝ, J.: Mitidža. Causerie z cest. Píše Gaston Humbert. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XVIII/1890, č. 9, 10, s. 101–102, 111–112.

GUTH-JARCOVSKÝ, J.: Na ostrově Lotofagů. Mlhavý obrázek od afrických břehů. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XIX/1891, č. 34, 35, s. 399–402, 416–419.

GUTH-JAROVSKÝ, J.: Palermo. Z denníku svých cest. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XX/1892, č. 24, 25, s. 281–283, 294–297.

GUTH-JAROVSKÝ, J.: Z jižního Španělska. Rozpomínky z cest. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. XVI/1888, č. 8, 9, 10, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 33, 34, 35, 36, s. 87–88, 103–104, 113–114, 211–213, 223–225, 235–237, 248–249, 259–260, 271–272, 387–389, 402–404, 412–414, 427–428

HAUSMANN, J.: Vycházka na Vesuv dne 11. dubna 1853, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. I/1853, č. 47, 48, s. 1118–1121, 1143–1147.

HERITES, F.: Výlet na Korsiku. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. III/1875, č. 47, 48, s. 570–573, 583–585.

HOLEČEK, J.: Návštěva u povstalců hercegovských. In: *Lumír. Týdeník zábavný a poučný*. Roč. III/1875, č. 36, 40, s. 439–440, 490–492.

HOSTINSKÝ, O.: Italská krajina. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. V/1877, č. 15, s. 228–231.

HOSTINSKÝ, O.: Před rokem. Upomínka na římský karneval. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. VI/1878, č. 7, 8, 9, s. 110–112, 126–128, 142–144.

JELÍNEK, E.: Torbole. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XXIV/1895, č. 9, 10, s. 97–99, 112–115.

JÍLEK, J.: Ze severní Afriky. In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. V/1855, č. 47, 49, s. 1124–1125, 1169–1172.

–K: Jízda americkými pampami, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. I/1851, č. 22, s. 517–521.

–K: Plavba po Gambii, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. II/1852, č. 34, s. 807–810.

–K: Zpomínky na Damašek. In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. IV/1854, č. 44, 45, s. 1049–1051, 1073–1076.

KOŘENSKÝ, J.: V korsických horách. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XV/1887, č. 22, 23, 24, s. 328–331, 338–341, 351–354.

MANSVET, K.: Balbek a Damašek. In: *Lumír. Týdenník zábavný a poučný*. Roč. II/1874, č. 33, 35, 37, s. 395–397, 421–423, 443–445.

MANSVET, K.: Listy z Baleárských ostrovů. In: *Lumír. Týdenník zábavný a poučný*. Roč. I/1873, č. 35, 38, 41, 43, 45, 48, 49, s. 417–418, 452–454, 488–490, 512–514, 535–537, 573–574, 584–586.

MANSVET, K.: Od břehů Mrtvého moře. In: *Lumír. Týdenník zábavný a poučný*. Roč. III/1875, č. 26, s. 316–318.

MANSVET, K.: Pod stany. In: *Lumír. Týdenník zábavný a poučný*. Roč. III/1875, č. 28, 31, 33, 35, s. 340–342, 384–386, 407–408, 429–430.

MANSVET, K.: Z Jerusalema do Jericha. In: *Lumír. Týdenník zábavný a poučný*. Roč. III/1875 č. 11, 12, 13, 14, s. 127–129, 140–142, 151–153, 166–167.

MANSVET, K.: Z ostrova Cypru. In: *Lumír. Týdenník zábavný a poučný*. Roč. II/1874, č. 6, 7, s. 67–69, 78–81.

NĚMCOVÁ, B.: Zpomínky z cest po Uhřích, In: *Lumír. Belletristický týdenník*. Roč. IV/1854, č. 1, s. 17–20.

PEČÍRKA, J.: Kalný příboj. In: *Lumír, časopis zábavný a poučný*. Roč. XXIII/1894, č. 1, 2, s. 6–9, 15–17.

SCHNIRCH, B.: Carrara. In: *Lumír. Týdenník zábavný a poučný*. Roč. II/1874, č. 15, s. 178.

SCHNIRCH, B.: Z Říma do Assissi. In: *Lumír. Týdenník zábavný a poučný*. Roč. II/1874, č. 25, 26, s. 296–297, 303–305.

ŠŤASTNÝ, J.: Athénské vycházky. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XXIII/1895, č. 34, 35, s. 401–402, 413–415, 433–434.

TOMÍČEK, J. S.: Obrazy Skandinávské, In: *Lumír. Belletristický týdenník*. Roč. VI/1856, č. 1, 2, 3, 4, 6, 7, s. 17–20, 40–43, 63–69, 90–92, 135–140, 157–162.

TOMÍČEK, J. S.: Pouti po Řecku. In: *Lumír. Belletristický týdenník*. Roč. V/1855, č. 41, 42, 43, s. 974–978, 996–1002, 1017–1022.

TOMÍČEK, J. S.: Pouti po Řecku. In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. VI/1856, č. 14, 15, 16, 17, 18, 19, s. 324–328, 347–351, 372–377, 394–398, 424–426, 445–449.

VEJDOVSKÝ, F.: Na Krasu. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. VI/1878, č. 22, s. 347–350.

VOGEL, B: Vodopád řeky Niagáry, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. V/1855, č. 26, s. 617–619.

VOLDŘICH, A.: Kairo. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XXI/1893, č. 13, s. 149–151.

WAGNER, M.: Z dopisu ze střední Ameriky, In: *Lumír. Belletristický týdeník*. Roč. III/1853, č. 34, s. 809–812.

WÜNSCH, J.: Bosporus. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. IV/1876, č. 19, s. 327–329.

WÜNSCH, J.: Capitol. Obrázek z Říma. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. VII/1879, č. 16, s. 255–256.

WÜNSCH, J.: Capo d'Istria. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. X/1882, č. 4, s. 63–64.

WÜNSCH, J.: Capri. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. VI/1878, č. 26, s. 408–411.

WÜNSCH, J.: Coloseum. Obrázek z Říma. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. VI/1878, č. 4, s. 54–57.

WÜNSCH, J.: Forum. Obrázek z Říma. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. VII/1879, č. 19, s. 303–304.

WÜNSCH, J.: Fuori le mura. Obrázek z Říma. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. IX/1881, č. 19, s. 296–298.

WÜNSCH, J.: Ischia. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. VII/1879, č. 21, s. 335–336.

WÜNSCH, J.: Marmara Demisi. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. V/1877, č. 11, s. 164–166.

WÜNSCH, J.: Mezi nebem a mořem. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XI/1883, č. 2, s. 19–21.

WÜNSCH, J.: *Mimochodem: Příhody a nehody z cest*. Praha: F. Bačkovský, 1891.

WÜNSCH, J.: Na Ligurii. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. V/1877, č. 27, s. 422–423.

WÜNSCH, J.: Na Vesuv. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. VI/1878, č. 11, s. 168–171.

WÜNSCH, J.: Neapol. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. IX/1881, č. 30, s. 471–473.

WÜNSCH, J.: Padova. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. V/1877, č. 34, s. 533–535.

WÜNSCH, J.: *Po souši a po moři. Obrázky z cest*. Praha, V.B. Čech, 1880.

WÜNSCH, J.: San Marino. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. VI/1878, č. 32, 33, 34, s. 497–500, 513–515, 532–534.

WÜNSCH, J.: V Archipelagu. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. IV/1876, č. 35, s. 596–599.

WÜNSCH, J.: *Z blízka a z dáli. Obrázky z cest*. Praha, J. F. Šašek, 1887.

WÜNSCH, J.: Zader. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. VIII/1880, č. 34, s. 533–537.

PANÝREK, D.: Josef Wunsch. Drobnost biografická. In: *Lumír. Časopis zábavný a poučný*. Roč. XXXIV/1906, č. 4, s. 168–173.

Sekundární literatura

BEDNAŘÍK, Petr–JIRÁK, Jan–KÖPPLOVÁ, Barbara: *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha, Grada 2011.

BENDOVÁ, Eva–HOJDA, Zdeněk (edd.): *Od práce k zábavě. Volný čas v české kultuře 19. století*. Praha, Academia 2021.

BLÁHOVÁ, Kateřina–PETRBOK, Václav (edd.): *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století*. Praha, Academia 2008.

BOROVÍČKA, Michael: *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Cestovatelství*. Praha, Paseka 2010.

CULLER, Jonathan: *Framing the Sign. Criticism and its Institutions*. Norman, University of Oklahoma Press, 1988. [Dostupné online: <https://web.mit.edu/allanmc/www/culler1.pdf>]

FAKTOROVÁ, Veronika: *Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozenského cestopisu*. Praha, ARSCI 2012.

GORDON, Bertram M.: The Mediterranean as a Tourist Destination from Classical Antiquity to Club Med. In: *Mediterranean Studies*. Roč. 12/2003.

GUTH-JARCOVSKÝ, Jiří Stanislav: *Turistika: turistický katechismus*. Praha, Baset 2003.

HELLER, M. Jan: *Obraz druhého v českém cestopise 19. století*. Praha, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií 2020.

HLAVAČKA, Milan: Superstroj 19. století a nová organizace času, prostoru a společnosti. In: *Člověk a stroj v české kultuře 19. století*. Praha, Academia 2013.

HODROVÁ, Daniela: *Román zasvěcení*. Praha, Malvern 2014.

HRABAL, Jiří (ed.): *Fenomén cestopisu v literatuře a umění střední Evropy*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2015.

KEPARTOVÁ, Jana: „I pravím upřímně a z přesvědčení, že zařízení těchto studijních cest jest blahodárné po každé stránce a pravým dobrodiním...“. Učitelské cesty na jih. In: *Naše Itálie. Stará i mladá Itálie v české kultuře 19. století*, Praha, Academia 2012.

KUSÁKOVÁ, Lenka: *Literární kultura a českojazyčný periodický tisk (1830–1850)*. Praha, Academia 2012.

LENDEROVÁ, Milena: *Dějiny každodennosti dlouhého 19. století. II. Díl Život všední i sváteční*. Pardubice, Univerzita Pardubice 2005.

MACURA, Vladimír: *Znamení zrodu a české sny*. Praha, Academia 2015.

MOCNÁ, Dagmar–Peterka, Josef (kol.): *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Paseka 2004.

MÜLLER-FUNK, Wolfgang: *Teorie cizího. Koncepty alterity*. Brno, Host 2021.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Praha, J. Otto 1906, sv. 25, s. 932.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Praha, J. Otto 1900. sv. 16, s. 458.

Oxford. Ilustrovaný anglický výkladový slovník. Praha, Slovart 2011, s. 878.

PAVERA, Libor–VŠETIČKA, František: *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc, Nakladatelství Olomouc 2002.

ULMANOVÁ, Kristýna: *Cestování před sto lety*. Praha, Dokořán 2011.

VLAŠÍN, Štěpán: *Slovník literární teorie*. Vyd. 2. Praha, Československý spisovatel, 1984.

Anotace

Autor práce: Bc. Zuzana Pečenková

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity

Palackého v Olomouci

Název diplomové práce: Cestopisné texty v časopise *Lumír* od roku 1851 do roku 1914 se zaměřením na Středomoří

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Hrabal, Ph.D.

Počet znaků (včetně mezer): 133 305

Počet příloh: 1 CD

Počet titulů použité literatury: 84

Klíčová slova: Cestopisné texty, česká literatura 19. století, Středomoří, časopis *Lumír*, Jan Slavomír Tomíček, Kvido Mansvet, Josef Wünsch, Jiří Guth-Jarkovský

Anotace diplomové práce: Diplomová práce se se zaměřuje na periodikum *Lumír* v období dlouhého devatenáctého století. Konkrétně se věnuje původním cestopisným textům ze Středomoří, které v daném období v periodiku vycházely. Zkoumá, jak často cestopisy v *Lumíru* vycházely, zda měly cestopisné texty vlastní rubriku a v neposlední řadě v ní je proveden jednak kvantitativní a jednak kvalitativní výzkum široké pramenné základny. Součástí práce je i charakteristika *Lumíru*, kulturně-historický kontext jeho vzniku a fungování a synopse cestopisných textů nejčastějších přispěvatelů.

Resumé

The diploma thesis deals with travel texts abroad with a focus on the Mediterranean, which were published in the periodical *Lumír* between 1851 and 1914. The period under study is known as the so-called long nineteenth century, which brought dramatic changes not only in the possibilities but also in the methods of travel, which affected not only the travelers themselves, but also the entire society.

It was important for the thesis to realize the complexity of a clear definition of the terms travelogue and traveler. The thesis presents several publications with attempts to define the term travelogue, but none of them is necessarily binding. The term traveler was also subjected to a similar analysis.

A partial goal was to investigate how often travelogues were published in the *Lumír* periodical, and whether travelogue texts had their own column. Therefore, it was important to create a cultural-historical context for the creation and subsequent functioning of the periodical itself.

While poems and short stories had their own columns, travelogues were published together with historical and geographical articles in one common column. Travelogues were thus understood as professional articles or studies and were not given as much emphasis as fine literature. The most respected position in *Lumír* was given to poems, which were often printed on the front page.

Another goal was to map which areas of the Mediterranean travel writers headed to. In *Lumír*, the most visited area of the Mediterranean in the monitored period was Italy, followed by Greece.

The last part of the research is devoted to individual personalities who contributed their travelogues to *Lumír* most often. A synopsis of the travelogue texts of J. S. Tomíček, K. Mansvet, J. Wunsch and J. Guth-Jarkovský was created. Specific routes were recorded based on the published texts. The emphasis was on the way they traveled and whether they mentioned other fellow travelers.